

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА**

Географічний факультет

Кафедра економічної географії та екологічного менеджменту

**Організація дослідницької діяльності учнів на уроках географії
в 9-х класах**

Кваліфікаційна робота

Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконала:

студентка 2 курсу, 602 групи
ОПП "Географія"
спеціальності "Середня освіта (Географія)"

Атаманюк Яна Василівна

Керівник:

к.геогр.н., доц.
Цепенда Микола Михайлович

*До захисту допущено
на засіданні кафедри
протокол №6 від 11 листопада 2024 р.*

Зав. кафедри _____ проф. Руденко В.П.

Чернівці – 2024

АНОТАЦІЯ

Атаманюк Я.В. «Організація дослідницької діяльності учнів на уроках географії в 9 класах», спеціальність 014.07 «Середня освіта (Географія)».

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці, 2024 р.

В роботі охарактеризовано дослідницьку діяльність як форму організації навчально-пізнавальної діяльності учнів. Визначено місце дослідницької діяльності на уроках географії. Розроблено навчальний захід, спрямований на формування дослідницьких умінь учнів під час вивчення географії. Виявлено можливості застосування дослідницької діяльності з географії у формуванні практичних прийомів досліджень старшокласників.

Ключові слова: ДОСЛІДНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ, ДОСЛІДЖЕННЯ, ДОСЛІДНИЦЬКІ КОМПЕТЕНЦІЇ

ABSTRACT

Atamaniuk Y.V. "Organization of research activities of students in geography lessons in 9th grade", specialty 014.07 "Secondary education (Geography)".

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi, 2023.

The paper characterizes research activity as a form of organizing students' educational and cognitive activity. The place of research activity in geography lessons is determined. An educational activity aimed at developing students' research skills in the study of geography has been developed. The possibilities of applying research activities in geography in the formation of practical research methods of high school students are revealed.

Key words: RESEARCH ACTIVITY, RESEARCH, RESEARCH COMPETENCIES

Кваліфікаційна робота ОР «Магістр» містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

Яна АТАМАНЮК

(підпис)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ДОСЛІДЖЕННЯ ЯК ОДНА З ФОРМ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	6
1.1. Сутність дослідницької діяльності в процесі навчання старшокласників.....	6
1.2. Класифікація дослідницької діяльності учнів.....	12
1.3. Форми та способи організації дослідницької діяльності учнів.....	15
1.4. Організація роботи учнівських дослідницьких лабораторій.....	23
Висновки до 1-го розділу	28
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ З ГЕОГРАФІЇ	29
2.1. Характеристика ключових компетенцій, які отримують учні в процесі застосування дослідницького підходу на уроках географії	29
2.2. Методичні особливості організації учнівських досліджень на уроках географії	35
Висновки до 2-го розділу	42
РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ СТАРШОЇ ШКОЛИ.....	43
3.1. Аналіз рівня готовності учителів до формування дослідницьких компетенцій науково дослідницьких компетенцій учнів 9 класів	43
3.2. Діагностика сформованості дослідницької компетенції в учнів 9 класу на уроках географії	48
3.3. Розробка робочої програми шкільного курсу "Географія" з урахуванням дослідницьких вмінь і навичок учнів 9 класів	53

3.4. Аналіз результативності впровадження авторської робочої програми шкільного курсу "Географія" у навчальний процес.....	59
Висновки до 3-го розділу	64
Висновки.....	65
Список використаних джерел.....	68
Додатки.....	77

ВСТУП

Актуальність дослідження. В останнє десятиліття прискорився розвиток високотехнологічних галузей науки та економіки. Змінилися вимоги до професійності вчителів природничих дисциплін. Це вимагає аналізу та переосмислення ролі і місця дослідження в сучасній освіті на різних рівнях [6].

Дослідницька діяльність у школі орієнтована на розвиток пізнавальної активності, на самостійне набуття знань, ведення проєктної роботи. При цьому навчально-дослідницька діяльність дає змогу школярам вчитися здобувати знання самостійно, використовувати їх для розв'язання конкретних пізнавальних і практичних завдань, набувати комунікативних навичок і вмінь, оволодівати комунікативними навички та вміння, опановувати практичні прийоми дослідницької роботи.

Мета роботи – вивчити організацію дослідницької діяльності школярів на уроках географії в 9 класах і застосувати отримані результати у професійній роботі вчителя.

Для досягнення поставленої мети вирішувалися такі **завдання**:

1. Вивчити дослідження як форму організації навчально-пізнавальної діяльності.
2. Виявити місце навчально-дослідницької діяльності на уроках географії.
3. Розробити та апробувати навчальний захід, спрямований на формування практичних прийомів досліджень старшокласників під час вивченні географії.

Об'єктом дослідження – процес навчання географії в 9-х класах загальноосвітніх навчальних закладів.

Предмет дослідження – методика організації дослідницької діяльності учнів на уроках географії, спрямована на розвиток дослідницьких умінь і формування ключових компетентностей; виявлення можливостей

застосування навчально-дослідницької діяльності з географії у формуванні практичних прийомів досліджень старшокласників.

Методологія дослідження:

- *теоретичні*: здійснювався аналіз та порівняння даних, також систематизувалась та узагальнювалась психолого-педагогічна та методична література з питань організації дослідницької діяльності учнів 9 класів;
- *емпіричні*: вивчався та узагальнювався педагогічний досвід, практика загальноосвітньої школи шляхом спостереження та анкетування, для визначення ефективності організації дослідницької діяльності учнів 9 класів,
- *педагогічний експеримент*;
- *математичні*: проаналізовано отримані результати для того, щоб кількісно та якісно визначити рівень ефективності засвоєння знань та оцінити міру сформованості науково-дослідницьких компетенцій учнів.
- *огляд літературних джерел з досліджуваної проблеми*;

База дослідження та експерименту: ОЗО Кіцманський ліцей.

Практична значущість дослідження. Дані, отримані в ході виконання досліджень можуть бути використані в роботі вчителя географії ЗЗСО.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (44 найменування), додатків. Дослідження містить 8 таблиць і 14 рисунків. Зміст викладено на 79 сторінках, з них основного тексту – 66.

РОЗДІЛ 1. ДОСЛІДЖЕННЯ ЯК ОДНА З ФОРМ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Сутність дослідницької діяльності в процесі навчання старшокласників.

Дослідницька діяльність учнів передбачає виконання наукових завдань творчого плану наукових завдань творчого плану, насамперед самостійних, які повинні мати формування в дітей власного погляду на навколишній світ.

З точки зору науковців, дослідження можуть дублюватися або мати однаковий кінцевий результат. Обов'язковою умовою дослідницької діяльності школярів є самостійний характер проведення робіт відповідно до поставленої мети та завдань. Передбачається, що роль наукового керівника дуже важлива, бо він консулює, радить, спрямовує, і зрештою, настановує юного дослідника на можливі висновки. Відомо, що проведення навчальних досліджень у першому наближенні схоже з науковою роботою, насамперед за рахунок побудови структури, етапів і методики дослідження, проте навчальне дослідження відрізняється від наукового тим, що не відкриває нові для людини знання [10]. Воно не ставить цього своєю метою.

Як правило, результати навчальних досліджень вузько прикладного характеру, характеру в таких галузях, як географічні науки, можуть нести в собі певну об'єктивну новизну, якщо базуються на експериментальному підході [17].

Результат дослідницької діяльності:

- 1) нова інформація про об'єкти дослідження (прямий продукт);
- 2) нова інформація про інші об'єкти й про інші властивості досліджуваного об'єкта, які не були предметом дослідження;
- 3) набуття знань про саму дослідну діяльність та практичний досвід її здійснення;
- 4) пізнавальний та особистісний розвиток дослідника.

Головна умова при проведенні дослідження це те, що воно є навчальним, але при цьому можливий і творчий підхід з елементами науковості. Це передбачає, що головною метою шкільних досліджень є комплексний розвиток творчої особистості, а не наявність серйозних результатів, як у класичній науці. Та й узагалі, шкільна дослідницька діяльність є обов'язковою частиною навчання, згідно з сучасними концепціями про освіту, а істинна наука в більшості своїй використовує індивідуальний підхід, зокрема в специфічних галузях, які багатьом школярам ще не цікаві через вік або індивідуальні схильності в навчанні.

В фундаментальних сферах науки основною метою є відкриття і винаходи, що несуть у підсумку нові знання. Під час здобуття шкільної освіти дослідницькі завдання зводяться до можливості набуття знань і вмінь, що переходять у навички, які несуть характер функціональних навичок. Це універсальний спосіб освоєння й усвідомлення навколишньої дійсності, а так само розвиток здібностей до дослідницького мислення. Не останню роль відіграє активізація особистісної позиції у більшості дітей у процесі шкільної освіти. Під цим найчастіше мають на увазі формування самостійності, зокрема, у процесі прийняття рішень під час дослідницької діяльності.

Тому під час організації освітнього процесу в школі на основі дослідницької діяльності важливого значення набуває завдання проектування [10].

Під час проектування дослідницької діяльності учнів за основу береться модель і методологія дослідження, розроблена і прийнята у сфері науки за останні десятиліття. Ця модель характеризується кількома стандартними етапами, присутніми в будь-якому науковому дослідженні незалежно від тієї предметної області, в якій воно розвивається. При цьому розвиток дослідницької діяльності школярів унормовується традиціями, що склалися в науковій спільноті. З огляду на специфіку педагогічних досліджень у школі досвід, накопичений у науковому співтоваристві, найчастіше

використовується через постановку завдань на етапі організації дослідницької роботи.

Перш ніж розпочати зі шкільних досліджень, необхідно чітко визначити мету та завдання. Головна мета завжди має бути одна. Тому що людина не може спрямувати увагу на дві цілі одночасно, так само як неможливо йти двома дорогами у двох різних напрямках одразу.

Тому одночасно немає сенсу ставити будь-яку іншу мету, у цьому випадку часто відбувається підміна істинної мети на хибну, і сам виконавець може цього не помітити. Взагалі, відмінною рисою будь-якої хибної мети є те, що її можна досягти досить швидко, у той час як істинна мета вчить нового, залишається завжди, незалежно від того, чого досяг школяр у своїх дослідженнях [7].

Основною метою організації наукових досліджень старшокласників є розвиток у них дослідницької позиції, навичок аналітичного мислення та використання життєвого досвіду. І з результатом позиційної характеристики вчителя-керівника є розширення пізнавальних меж школяра в науковій діяльності.

Учнівське дослідження – це форма поглибленого навчання й наукової підготовки майбутнього фахівця, де кінцевою метою є здобуття нових знань й уміння застосовувати їх на практиці.

Прийнято вважати, що навчально-дослідницька діяльність учнів, це насамперед самостійне вивчення, розв'язання окремих творчих або дослідницьких завдань різними способами і шляхами.

Мається на увазі обов'язковість спільної діяльності школярів і вчителів. Ключове поняття - відносно самостійне навчання, засноване на тому, що як би старшокласник не намагався вчитися, досліджувати проблему самостійно, він завжди буде під наглядом учителя, який спрямовує юного дослідника в потрібному напрямку, підказує, проте не розв'язує творчі завдання навмання, що є основоположним чинником.

Основні характеристики дослідницького навчання учнів:

- ✚ визначення в навчальному матеріалі проблем, що можуть передбачати неоднозначність при її розв'язанні (наприклад, для підручників – це в першу чергу проблемне подання матеріалу);
- ✚ набуття учнями вмінь стосовно формулювання припущення, гіпотези за допомогою системи спеціально розроблених завдань;
- ✚ розвиток навичок роботи в учнів з різними джерелами інформації та їх подальший аналіз;
- ✚ розвиток умінь й навичок самоосвіти, іншими словами, способів активної пізнавальної діяльності в учнів;
- ✚ розвиток у школярів здатності застосовувати різні елементи дослідницької діяльності;
- ✚ Формування в учнів вмінь презентації результатів дослідницького пошуку.

Успіх будь-якого починання залежить насамперед від учителя і тому він має розсунути межі дослідницької незалежності. Старшокласникам має бути надана можливість знайти розв'язання поставленої на вивчення проблеми, зокрема, розв'язати прийняту дослідницьку задачу [8]. При цьому під навчально-дослідницькою діяльністю розуміється діяльність учнів, пов'язана з розв'язанням творчих і дослідницьких завдань із раніше невідомим рішенням. Крім того, на відміну від семінару, який слугує для ілюстрації тих чи інших законів природи і передбачає наявність основних етапів, характерних для дослідження в науковій сфері, школярі здійснюють постановку проблеми, вивчення теорії, пов'язаної з обраною темою та об'єктом дослідження, висунення гіпотези дослідження, підбір методик і практичне оволодіння ними, збір власного матеріалу, його аналіз і узагальнення, власні висновки. Будь-яке дослідження, неважливо, в якій галузі природничих чи гуманітарних наук воно виконується, має подібну структуру. Така структура є невід'ємною частиною дослідницької діяльності, загальноприйнятою нормою її проведення.

Існують багаторічні традиції в розвитку науково-дослідницької діяльності учнів в Україні [8]. Так, у багатьох регіонах були створені та функціонували молодіжні науково-технічні товариства і невеликі шкільні академії наук.

Діяльність багатьох юнацьких науково-технічних товариств нерідко зводилася до реалізації моделі функціонування академічних дослідницьких колективів серед школярів старших класів, реалізації у спрощеному вигляді дослідницьких завдань лабораторій або науково-дослідних організацій. Основною метою цього заходу була підготовка школярів в якості абітурієнтів для вишів і формування молодого змiни для науково-дослідних інститутів.

Фактично це означало здійснення освітнього процесу в більш індивідуалізованій формі в предметній області, що додатково вводилася.

В сучасних умовах, коли актуальним є питання зниження навчального навантаження дітей, значення терміну "дослідницька діяльність" набуває дещо іншого змісту. Скорочується частка профорієнтаційної складової, чинників наукової новизни дослідження, збільшується зміст, пов'язаний із розумінням дослідження як інструменту підвищення якості освіти [28].

Основним результатом дослідження є інтелектуальний продукт, що встановлює ту чи іншу істину в результаті процедури дослідження та поданий у стандартній формі [34].

Навчально-дослідницька діяльність передбачає такі дидактичні функції:

- мотиваційна, яка полягає у створенні стимулів, що спонукають вивчати даний предмет, формувати інтерес і позитивне ставлення до роботи;
- інформаційна, яка дає змогу школярам розширити знання усіма доступними способами піднесення інформації;

З цього випливає, що на кожному етапі досліджень потрібно дати учню певну свободу в роботі, іноді навіть на шкоду формальному протоколу, інакше дослідження, головний сенс якого полягає в підвищенні пізнавальної

активності учнів, може поступово перетворюватися на нормальну послідовність стандартних навчальних етапів в освітній сфері [37].

У типовій шкільній ситуації, яка, як правило, визначає характер навчального процесу, реалізується стандартна позиційна схема "учитель" - "учень" [42]. Перший викладає знання, другий їх засвоює; усе це відбувається в рамках відпрацьованої схеми класного уроку. В розвитку дослідницької діяльності ці позиції стикаються з реальним життям: немає готових еталонів знання, які звичні в повсякденності: явища, побачені в живій природі суто механічно не вписуються в готові схеми, а потребують власного аналізу в кожній конкретній ситуації. Це створює прецедент в освітній діяльності, близький до ситуації спільного розуміння навколишньої дійсності.

Інша складова діяльності передбачає ситуацію передачі навичок дослідницької діяльності, пов'язаних із розвитком дійсності від педагога до учня. Ця передача відбувається у тісному особистісному контакті, що зумовлює високий авторитет наукової позиції фахівця, педагога як її носія.

Основним є контроль і коригування (навчання), які передбачають можливість перевірки, самооцінки, корекції перебігу та результатів навчання, а також впровадження тренувальних вправ для формування необхідних навичок.

Необхідно підкреслити самоцінність досягнення результату в дослідженні як його головного продукту. Часто в умовах конкурсів і конференцій можна зустріти вимоги практичної значущості, застосовності результатів дослідження, характеристику соціального ефекту дослідження (наприклад, природоохоронний ефект). Така діяльність, хоча часто називається організаторами дослідницькою, переслідує інші цілі (самі по собі не менш значущі) - соціалізації, соціальної практики засобами дослідницької діяльності.

Керівник дитячої науково-дослідницької роботи має бути обізнаний про зміщення цілей роботи, що проводиться із запровадженням таких вимог [35].

1.2. Класифікація дослідницької діяльності учнів

Навчально-дослідницька діяльність класифікується на три групи: монопредметну, міжпредметну та міждисциплінарну [8].

1. Монопредметне дослідження - це дослідження, що виконується з конкретного предмета, що містить у собі привнесення знань для розв'язання будь-якого завдання з цього предмета. Результати впровадження монопредметних досліджень не виходять за рамки окремого навчального предмета і можуть бути отримані в процесі навчання. Це дослідження спрямоване на підвищення знань учнів з конкретного предмета в школі.

Монопредметна мета педагогічного дослідження полягає в локальному розв'язанні тематичних завдань, що реалізуються під керівництвом вчителя тільки з одного предмета. Прикладом такого дослідження може стати географічний факт: "Роль повітряних мас у формуванні клімату". Звичайно ж, коли учень починає проводити в даному випадку дослідницьку роботу, за рамки предмета географія він не виходить, "копаючи" тільки в одному - географічному напрямі, не зачіпаючи ні математики (алгебри, геометрії), ні біології, ні хімії тощо.

2. Міждисциплінарне дослідження являє собою дослідження, спрямоване на розв'язання проблеми, що вимагає залучення знань від різних суб'єктів одного або декількох освітніх напрямів.

Результати міждисциплінарного дослідження виходять за рамки окремого навчального предмета і не можуть бути отримані в процесі його вивчення. Це дослідження спрямоване на поглиблення знань школярів з одного чи кількох предметів або освітніх напрямів [16].

Метою міжпредметних освітніх досліджень є розв'язання локальних або глобальних міждисциплінарних завдань, що реалізуються під керівництвом педагогів одного або кількох освітніх напрямів.

Міжпредметні дослідження в галузі навчання іноді називають комплексними дослідженнями. Наприклад, науково-дослідницька робота: "Еколого-географічна характеристика Карпат". Тут відбувається перетин п'яти

шкільних предметів: історії, географії, хімії, екології, біології. Але, судячи з назви науково – дослідницької роботи, кількість предметів звучить тільки два: екологія та географія [17].

3. Надпредметне дослідження - це дослідження, що включає спільну діяльність школярів і викладачів, спрямовану на вивчення конкретних особистісно-значущих проблем для старшокласників. Результати такого дослідження виходять за рамки навчальної програми і не можуть бути отримані шляхом вивчення останньої. Дослідження передбачає взаємодію учня з учителями різних освітніх галузей.

Мета надпредметного навчального дослідження це розв'язання локальних проблем загальноосвітнього характеру. Це навчальне дослідження реалізується під керівництвом педагогів, які працюють в одній паралелі класів. Приклад: "Інтернет у нашому житті: його роль у формуванні міжнародного економічного співробітництва".

Міждисциплінарні дослідження мають низку переваг перед навчальними та міжпредметними дослідженнями:

По-перше, вони сприяють подоланню уривчастих знань учнів і формуванню загальнонавчальних умінь і навичок.

Друге: як правило, їхній розвиток не потребує додаткового часу навчання, оскільки їхній зміст "накладається" на зміст лінійних шкільних предметів.

Третє: дослідницький процес сприяє формуванню команди педагогів, об'єднаних однією метою.

Ефективність викладання міждисциплінарних досліджень можна сформулювати таким чином [8]:

1. На тему, дослідження з якої є конкретним інструментом педагогічної діяльності, що забезпечує інструментом педагогічної діяльності, що забезпечує єдність підходів учителів різних предметів до підходів учителів різних предметів до досягнення спільних цілей шкільної освіти.

2. Через свою спільність, надпредметне дослідження дає змогу вчителю виявляти ціннісні орієнтації його діяльності як посередника між поколіннями, між минулим і майбутнім, переводячи його унікальне індивідуальне творче ставлення до світу.

3. Надпредметне дослідження дає підставу для створення умов "реального життя на заняттях", коли урок не тільки "готується до життя", а й і є засобом вивчення найважливіших проблем сьогодення.

4. Дослідження забезпечує змістовну та ідеологічну підтримку та координацію шкільних навчальних планів через цілісний розгляд усіх напрямів підвищення рівня компетентності учнів: розширення кола особистісно-значущих проблем, розширення вибору засобів розв'язання проблем.

5. На тему, коли дослідження урізноманітнює навчальну програму, не перевантажуючи школярів, бо вона може бути основою для побудови інтегрованих модулів, сприяти збагаченню змісту інтегрованих модулів, сприяти збагаченню змісту окремих тем конкретних навчальних предметів.

6. Вище за предмет дослідження може розглядатися спосіб педагогічної підтримки процесу самоосвіти учня та розширення форм обліку досягнень в освітній діяльності.

7. Дослідження можуть бути засобом інтеграції шкільної освіти, додаткової освіти, самоосвіти та освіти в досвіді соціальної діяльності учня.

Учні часто не бачать відмінностей між реферативною та навчально-дослідницькою роботою. Однак назва твору несе в собі певне застосування за своєю природою. Назва реферату зазвичай досить проста, загальна або охоплює широке коло питань, наприклад: "Розвиток рекреаційної сфери в Карпатах".

Назва дослідницької роботи вказує на специфіку досліджуваного питання, містить такі поняття як причини, моделювання, роль, ознаки, оцінка, аналіз, вплив, характеристика та ін. [10].

Наприклад, тема навчального дослідження може звучати як "Сучасна політична карта світу: особливості трансформації наприкінці 20-го, на початку 21-го століть".

1.3. Форми та способи організації дослідницької діяльності учнів

Основними способами організації навчально-дослідницької діяльності учнів є (рис. 1.1.) [10]:

- проблемно-реферативний: аналітичне порівняння даних із різних літературних джерел з метою виокремлення проблеми та варіантів її розв'язання; проблемно-реферативний варіантів її розв'язання;
- аналітично-систематизуючий: спостереження, фіксація, аналіз, синтез, систематизація кількісних і якісних показників досліджуваних процесів і явищ;
- діагностико-прогностичний: вивчення, моніторинг, пояснення і прогнозування якісних і кількісних змін у системах, явищах, процесах;
- винахідницько-інноваційний: удосконалення наявних, проектування та створення нових пристроїв, механізмів, способів;
- експериментально-дослідницький: перевірка припущення про підтвердження або спростування результату;
- розробка і пошук: пошук, розробка і захист проєкту особлива форма нового, де метою є способи діяльності, а не накопичення й аналіз фактичних знань.



Рис. 1.1. Способи організації навчально-дослідницької діяльності учнів

Критерії оцінювання професійної підготовки та досліджень [38]. Як критерії використовуються:

Частина дослідження:

- дослідження із залученням первинних спостережень, власне обробка, аналіз;
- дослідження на основі узагальнення літературних джерел;
- контрольна робота, узагальнення даних і висновки;
- узагальнення роботи.

Досягнення автора:

- власна постановка проблеми, участь в експерименті, використання аналітичних методів;

- власна розробка окремих питань; навчання за межами навчальної програми.

Ерудиція:

- знання основних положень в обраній галузі знань (понад програми).

Виклад:

- виразно, логічно, компактно;
- наявність пауз, культура мовлення;
- логіка звітного матеріалу.

Ілюстрація:

- є вступ, позначено мету, витримано логіку;
- немає гармонії та логічності викладу.

Бібліографічні джерела:

- представлені досить повно, використовуються посилання;
- кількість джерел обмежена, не завжди є всі посилання.

Форми організації навчально-дослідницької діяльності

Для юнацького віку характерний поки ще низький загальний рівень освіти, неформальний світ, відсутність здатності до самостійного аналізу, слабка концентрація [43]. Надмірна праця і спеціалізація, призводять до виходу за межі вузької предметної області, можуть завдати шкоди загальній освіті та розвитку, що, безумовно, є основним віковим завданням. Тому не кожне дослідницьке завдання, поставлене повсякденністю, придатне для реалізації в навчальних закладах. Такі завдання мають відповідати певним вимогам, на підставі яких можливо встановити загальні принципи проектування дослідницьких завдань учнів у різних галузях знань.

Навчально-дослідницька діяльність старшокласників може бути організована у різних **формах** [24]. Хоча, цей поділ досить умовний і найчастіше запропоновані форми поєднуються й успішно доповнюють одна одну. (Рис. 2.4.)

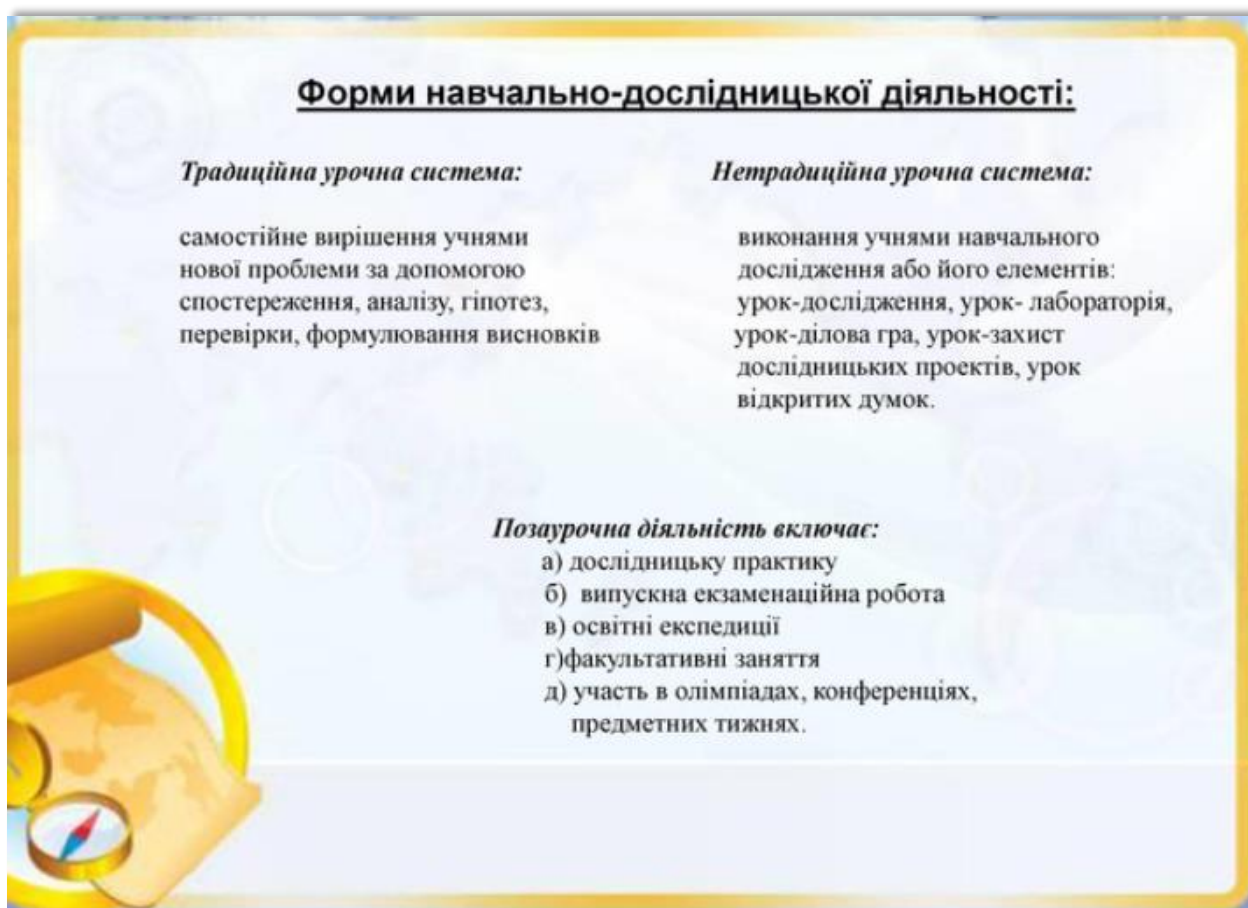


Рис. 1.2. Форми навчально-дослідницької діяльності

1. Традиційні уроки. Для організації навчально-дослідницької діяльності учнів старших класів представлений традиційний урок з учителем, коли використовують на уроці педагогічні технології, засновані на застосуванні дослідницького методу навчання. Метод дослідження може бути визначений як самостійне (без покрокового керівництва викладача) розв'язання нової для школярів покрокового керівництва викладача) розв'язання нового для школярів завдання з використанням таких елементів наукового дослідження, як спостереження, зіставлення та незалежний аналіз фактів, гіпотез та їх перевірка, формулювання висновків, закону або законів.

Використання методу дослідження можливе в процесі розв'язання складних завдань, аналізу першоджерел, вирішення поставленого викладачем завдання та багато іншого [24].

2. Нетрадиційні уроки. Науково-дослідницька робота може бути організована за рахунок використання завдань, що вимагає наявності певних знань і навичок.

Дослідницькі завдання - завдання, що стимулюють особистісні пізнавальні потреби школяра, що викликають активну пошукову діяльність, що вимагають застосування наукових методів, за допомогою яких діти відкривають нові, раніше невідомі знання [16].

Їх поділяють на такі групи:

1. Завдання, пов'язані з використанням методів географічних досліджень.
2. Завдання, що вимагають використання різних етапів дослідження.
3. Завдання на встановлення конкретних причин і обставин, зв'язків.
4. Завдання, що вимагають розуміння діалектичних протиріч.
5. Завдання, засновані на науковій гіпотезі, що розробляється від самого початку.

Особливості дослідницького завдання: наявність проблеми і вимога її обґрунтування, використання методів розв'язання наукових знань, у результаті освоєння нових знань і методів діяльності, самостійна робота з їх реалізації.

Завдання, які виконує дослідник, зумовлюють активну пошукову діяльність, спрямовану на розв'язання наявних проблем, на самостійні відкриття та розвиток компетентності [16, 21].

Функції дослідницьких завдань:

1. Освітня - включає засвоєння знань і навичок, перевірку складності навчального матеріалу полягає не тільки в предметах шкільного процесу, а й у межах кожного з них [8]. Тому в межах конкретного шкільного предмета використовуються дослідницькі завдання трьох рівнів складності:

Рівні складності під час проведення досліджень учнями засвоєності та закріплення.

2. Розвивальна - розвиток логіки думки, незалежних конкретних суджень, позиційність, уміння висунути й обґрунтувати гіпотезу тощо.

3. Виховна - включає в себе формування досвіду творчої діяльності та сприйнятливого ставлення до навколишнього світу.

Вимоги до дослідницьких завдань [8]:

- ✓ За змістом:
 - відповідати основним загальноприйнятим принципам.
 - відображати географічні особливості досліджуваних територій, пізнаваних об'єктів.
 - відображати взаємодію системи "людина-суспільство-природа".
- ✓ За структурою завдань і характером учнів - конкретика і цілеспрямованість діяльності.

Повинні передбачати:

- вибір рішення;
- шляхи застосування методу дослідження, географічне охоплення.

✓ За кінцевим результатом і формою:

- оцінка навколишньої дійсності;
- дослідницькі навички;
- необхідність пошуку обґрунтованих висновків.

Для більшої ефективності дослідницької роботи школяра доцільно використовувати системні пошукові підходи [10]. Система дослідницьких завдань це сукупність різних видів пошукової діяльності, які взаємопов'язані, вписані в навчальний процес і інтегровані в цілому в навчання.

Складність навчального матеріалу полягає не тільки в предметах шкільного процесу, а й у межах кожного з них [12]. Тому в межах конкретного шкільного предмета використовуються дослідницькі завдання трьох рівнів складності:

1-й рівень аналізує окремі сторони об'єктів і явищ, у результаті чого встановлюються поодинокі зв'язки;

2-й рівень збільшує кількість досліджуваних об'єктів та їхні властивості, ускладнюються причинно-наслідкові зв'язки.

3-й рівень передбачає багатогранний аналіз об'єктів і пошук найважливіших географічних закономірностей на основі виявлення причинно-наслідкових зв'язків.

Для того щоб дослідницька робота в школі досягла своєї мети, необхідно не тільки систематично включати наукові завдання в навчальний процес, а й проводити спеціальну підготовку школярів щодо їх виконання [26] (табл. 1).

Таблиця 1.1.

Види навчально-дослідницької діяльності учнів за рівнем складності

Рівень складності	Діяльність учнів	Дослідницькі вміння
1-й	Вивчає об'єкт за запропонованим учителем планом, аналізує об'єкт за допомогою вчителя, робить висновки	Уміння спостерігати, робити виписки з літератури, порівнювати факти, встановлювати поодинокі зв'язки
2-й	Складає план дослідження, самостійно визначає спосіб подання матеріалу, вивчає об'єкт	Уміння поставити мету і скласти план дослідження, знайти необхідні відомості в різних джерелах, зобразити зв'язки у вигляді схеми, таблиці, висловити свої судження на основі раніше вивчених понять, формулювати висновки
3-й	Самостійно визначає об'єкт, складає план, встановлює необхідні джерела інформації, вивчає об'єкт, формулює гіпотезу, визначає способи розв'язання проблеми, самостійно проводить дослідження	Здатність використовувати засвоєні раніше знання, вміння, уміння бачити проблему, знайти спосіб довести гіпотезу, формулювати висновки

Цьому сприяє включення в навчальний процес завдань з елементами дослідження. До них належать завдання, що передбачають самостійну діяльність учнів на певних етапах навчання.

3. Науково-дослідницька робота в позаурочній діяльності. У процесі навчання практикується багато нетрадиційних уроків, які передбачають виконання дітьми навчального дослідження або його елементів: урок-дослідження, урок-лабораторія, урок - творчий звіт, урок винахідництва та відкриття, урок фантастичного проєкту, урок - розповідь про вчених, урок - захист дослідницьких проєктів, урок - експертиза якогось об'єкта, урок відкритих думок тощо. [7].

Така позаурочна діяльність школярів, як дослідницьке домашнє завдання, може поєднувати в собі різні види робіт і дає змогу проводити дослідження, досить тривале за часом.

Позаурочна діяльність передбачає ширші можливості для здійснення навчальної та дослідницької діяльності:

1) Деякі школи включають дослідницьку роботу учнів у їхні навчальні індивідуальні програми, при цьому можливе проведення заходу як у самій школі, так і на базі сторонніх освітніх і наукових установ, а так само в польових, наприклад, експедиційних умовах у районі розташування школи.

2) Існує практика випускних шкільних предметних іспитів у формі захисту проєктної роботи.

3) Експерсії в природу, на підприємства економіки з чітко позначеними освітніми цілями, програмою діяльності, продуманими формами контролю.

4) Факультативні заняття, що передбачають поглиблене вивчення предмета, що дають великі можливості для реалізації навчально-дослідницької діяльності старшокласників.

5) Учніське науково-дослідне товариство - форма позакласної роботи, яка поєднує в собі позакласної роботи, яка поєднує в собі діяльність дітей з освіти та досліджень, а також колективне обговорення проміжних і підсумкових проміжних і підсумкових результатів цієї роботи, організацію круглих столів, дискусій, дебатів, інтелектуальних ігор, публічних захистів, конференцій та ін., а також зустрічі з представниками вузівської науки та вищої освіти, експерсії до закладів науки та освіти, співпраця з іншими школами міста або району.

6) Участь старшокласників в олімпіадах, конкурсах, конференціях, у тому числі дистанційних, предметних тижнях, інтелектуальних марафонах передбачає виконання навчальних досліджень або їхніх елементів у межах цих заходів.

7) Навчальна та дослідницька діяльність у межах навчальних проєктів необхідна для цілепокладання та діагностики результативності наукового

пошуку. Для організації виховної та наукової роботи старшокласників допустиме створення навчально-дослідницьких груп у школах.

8) Польові дослідження (практики).

9) Посилання на наукову літературу.

Створення та подальший розвиток даних груп є одним із продуктивних шляхів організації навчально-дослідницької діяльності школярів [40].

1.4. Організація роботи учнівських дослідницьких лабораторій

Відкриття і практикування нового виду діяльності школяра це завжди велика і відповідальна робота для вчителя. Цей крок має бути ретельно спланований і підготовлений заздалегідь і послідовно.

Формування окремих навчально-дослідницьких груп має супроводжуватися відповідним спеціальним курсом, наприклад, "Вступ до науково-дослідницької діяльності школяра".

Робота за навчальною та науково-дослідницькою тематикою дітей проводиться як індивідуально, так і колективно [39]. Їх цілком можна називати "дослідницькими лабораторіями", де робота проводиться старшокласниками індивідуально або дослідницькими групами, де в свою чергу, робота проводиться в індивідуальних групах.

Організація роботи в цих двох випадках буде дещо іншою, розглянемо ці напрями більш детально:

1. Індивідуальна робота над дослідженням

Насамперед, щоб організувати індивідуальну роботу з вивчення, необхідно виявити тих дітей, хто з них бажає, і не тільки тих, хто хоче, а й тих учнів, які не відмовляться від пропонованої педагогом дослідницької роботи.

Індивідуальну роботу зі старшокласниками слід розділити на етапи:

1) Організаційні збори, на яких описується освітня та науково-дослідницька діяльність.

2) Вибір учнями загальних напрямів для подальшої роботи (наприклад, географія або географія + екологія).

3) Заняття за спеціальним курсом "Вступ до науково-дослідницької діяльності".

4) Підбір і затвердження теми дослідження під час прослуховування спецкурсу.

5) Продовження спеціального курсу "Вступ до дослідницької діяльності школяра" і паралельної роботи з викладання і передбачуваним науковим дослідженням.

6) Спостереження і вивчення реальних фактів.

7) Створення проблемної ситуації.

8) Постановка дослідницького завдання.

9) Перевірка висунутої гіпотези.

10) Формулювання висновків і пропозицій.

11) Підсумкова конференція за виконаною роботою.

2. Групова робота над дослідженням або колективна

Команда або група об'єднує дітей не лише у спільній меті та у спільній дослідницькій роботі, а й у спільній дослідницькій роботі, а й у спільній організації цієї роботи. Кожна дія одного учня, на тлі спільної справи, це удача у спільній справі.

Послідовність групової роботи майже така сама, як і послідовність індивідуальної роботи, різниця лише в деяких моментах-етапах [40]:

1) Організаційні збори, на яких описується освітня та науково-дослідницька діяльність.

2) Вибір учнями спільних напрямів для подальшої роботи та об'єднання в групи на основі цих напрямів; вибір групи, відповідальних педагогів за роботу школярів.

3) Спеціальний курс "Вступ до наукових досліджень школяра".

4) Затвердження теми дослідження під час спецкурсу.

5) Продовження спеціального курсу "Вступ до дослідницької діяльності школяра" і паралельної роботи з викладання та проведення наукових досліджень.

- 6) Спостереження та вивчення фактів.
- 7) Створення проблемної ситуації.
- 8) Постановка завдання.
- 9) Перевірка гіпотез.
- 10) Формулювання висновків.
- 11) Захист науково-дослідницьких і навчальних проєктів.

Представлення дослідження, особливо в сучасності, має вирішальне значення у всій подальшій роботі [38]. Наявність стандартів подання є характерним атрибутом дослідницької діяльності та виражена досить чітко на відміну, наприклад, від діяльності у сфері мистецтва. У науці існує кілька таких стандартів: дисертація, наукова стаття, усна доповідь, монографія, популярна стаття. У кожному зі стандартів визначено характер мови, обсяг, структура. На початковому етапі керівник і учень мають від самого початку визначити самого початку визначити жанр, у якому вони працюватимуть, і чітко дотримуватися його вимог. Найбільш популярними на сучасних шкільних конференціях є жанри тез, статей, доповідей. При цьому ці форми можуть містити не наукові роботи, а, наприклад, реферати або описові дослідницькі роботи.

Аналіз робіт, представлених на конференції та конкурсах, дає змогу виділити такі види:

Абстрактні роботи - це творчі роботи, написані на основі узагальнення кількох літературних джерел або інтернет-ресурсів, які передбачають завдання збору та подання найповнішої інформації з обраної теми: приклад: "Вплив морських течій на глобальну зміну клімату Азії".

Експериментальні творчі роботи, створені на основі експерименту, що описаний у науці та має відомий результат. Скоріше, вони мають ілюстративний характер, передбачають самостійне трактування особливостей результату залежно від зміни початкових умов. Приклад: "Сучасність і перспективи розвитку лісо-хімічного комплексу в Карпатському регіоні".

Проект - творча робота, пов'язана з плануванням, досягненням та описом певного результату (побудова установки, знаходження об'єкта тощо). об'єкта, тощо) [38]. Може включати етап дослідження як спосіб досягнення кінцевого результату. Приклад: "Дата утворення Кіцмані як міського поселення".

Ознаки навчального дослідницького проєкту: мета; методи; ознаки творчості в діяльності; форма координації; типи контактів і кількість учасників; час розробки.

Види дослідницької діяльності учнів при виконанні проєкту: спостереження, висунення гіпотези, координація з умовами експерименту, постановка та реалізація експериментального дослідження, здобуття та опрацювання результатів дослідження, окреслення висновків і перспектив подальшого розвитку та ін.

Вимоги щодо змісту проєкту:

- ♣ творчий підхід щодо процесу написання;
- ♣ відповідність щодо об'єму знань; розуміння можливості не завжди однозначного сприйняття виділеної проблеми, умови реалізації;
- ♣ присутність пізнавальної мотивації в учнів;
- ♣ постійне оновлення і систематизація наявних знань;
- ♣ присутність обмежень у часі;
- ♣ наявність засобів навчання, необхідних для забезпечення виконання завдання.

Основні етапи розроблення дослідницького завдання проєкту:

- ♣ проблемна ситуація;
- ♣ вимоги до змісту – творчий підхід до процесу вирішення, необхідність враховувати врахування об'єму знань, спрямування на можливість не завжди однозначного сприйняття виділеної проблеми;
- ♣ умови виконання – наявність пізнавальної мотивації в учнів, оновлення й систематизація наявних знань, також існуючі обмеження в часі;

- ♣ наявність засобів навчання, що забезпечують виконання завдання, засоби досягнення мети, побудова моделі проблемної ситуації;

- ♣ всебічний аналіз початкових даних та синтез варіантів вирішення, перевірка розв'язку на відповідність проблемній ситуації;

- ♣ в кінцевому результаті дослідницьке завдання є сформульованим.

Засоби досягнення мети: побудова моделі проблемної ситуації; системний аналіз вхідних даних та синтез варіантів розв'язування; перевірка розв'язку на адекватність проблемної ситуації.

Вчитель під час виконання проєкту взаємодіє з учнями у формі рекомендацій. У процесі роботи над проєктом з географії доцільно проводити учнями екскурсії на навчально-дослідну ділянку, різного роду спостереження та ін.

Одним із видів проєктних робіт є робота з географії соціального або екологічного спрямування, результатом якої є формування громадської думки про проблеми забруднення навколишнього середовища. є формування громадської думки щодо проблем забруднення довкілля. Приклад: "Врятуємо природу Буковини від забруднення побутовими відходами".

Натуралістичні описові - творчі роботи, спрямовані на спостереження та якісний опис будь-якого явища за певною методикою з фіксацією результату. Немає гіпотез і спроб інтерпретувати результат. Наприклад: "Облік кількості птахів у Національному природному парку "Вижницький".

Дослідницькі творчі роботи, виконані за допомогою коректної з наукового погляду методики, що мають отриманий за допомогою цієї методики несуть власний експериментальний матеріал, на основі якого робиться аналіз і висновки про природу досліджуваного явища.

Особливістю таких робіт є невизначеність результату, який може дати дослідження. Приклад: "Вивчення геологічної історії озера Сиваш".

Підсумкова конференція є завершальним етапом, як в індивідуальній роботі учнів, так і в групі, вона передбачає підбиття підсумків навчальної та науково-дослідницької діяльності. Практика показує, що в роботі

дослідницьких груп активно використовують технології круглого столу, дискусії як ефективні інструменти розвитку наукового мислення, вміння формулювати і відстоювати свою точку зору, слухати співрозмовника, аналізувати отримані результати [39]. Кульмінацією дослідницької діяльності є захист навчальної та науково-дослідницької роботи. Якість доповіді на захисті навчально-дослідницької роботи відіграє величезну роль в оцінці його результатів. Дуже часто буває так, що старшокласник виконав освітню й дослідницьку роботу дуже добре, просто відмінно, а якість його звіту і його захист залишає бажати кращого.

Важливо піднести громадськості підсумок своєї роботи і рівень її усвідомленості самим собою. Така форма роботи, як шкільна науково-практична конференція широко використовується для підбиття підсумків діяльності та пошуку основних напрямів і перспектив науково-дослідницької групи. Тому така форма роботи практикується найчастіше.

Висновки до розділу 1.

У першому розділі роботи проаналізовано теоретичні основи організації дослідницької діяльності учнів. Встановлено, що цей метод навчання активізує пізнавальну діяльність, розвиває критичне мислення, самостійність у пошуку та аналізі інформації, а також сприяє формуванню ключових компетентностей.

Дослідницька діяльність, інтегрована в навчання географії, відповідає сучасним вимогам освітнього процесу, дозволяє ефективно опрацьовувати картографічні матеріали, аналізувати просторові явища та використовувати ГІС. Аналіз нормативних документів підтверджує актуальність цього підходу для сучасної освіти.

Для учнів 9-х класів, враховуючи їхній рівень мислення, необхідні структуровані завдання та методична підтримка. Використання сучасних технологій підсилює ефективність дослідницької діяльності та мотивує школярів до навчання.

РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ З ГЕОГРАФІЇ

2.1. Характеристика ключових компетенцій, які отримують учні в процесі застосування дослідницького підходу на уроках географії

Термін "компетенція" означає коло питань, у яких людина добре обізнана, володіє знаннями та досвідом [12]. Людина, компетентна в тій чи іншій галузі, володіє відповідними знаннями та здібностями, які дають їй змогу ефективно діяти в ній. Останніми роками поняття "компетентність" вийшло на загальний дидактичний і методологічний рівень. Це пов'язано з необхідністю системного підходу до змісту освіти та необхідності конкретизації навчального матеріалу на загальному рівні. Необхідність розвитку ключових компетентностей школи наголошено в концепції модернізації освіти на період до 2020 року.

Компетенції встановлюють сукупність системних характеристик для проєктування освітніх стандартів, навчально-методичної літератури, а також лічильників загальної освіти учнів.

"Компетентність - це готовність школярів використовувати здобуті знання, навички навчання, а також методи життєдіяльності для вирішення практичних і теоретичних завдань. У термінологічному словнику, готовність означає "згоду на щось" або "стан, у якому все робиться, все до чогось готове" [44]. Дійсно, поняття "стан", на наш погляд, характеризує компетентність школяра, готового використовувати "набуті знання, навички навчання, а також методи діяльності", але при цьому не враховує особистісно-сміслову ставлення до майбутньої діяльності, до предмета цієї діяльності, не уточнюється, які практичні й теоретичні завдання будуть під час реалізації компетентності.

Низка дослідників пропонують визначення, засноване на понятті "здатність": компетентність - це загальна здатність, заснована на знаннях,

досвіді, цінностях, нахилах, схильностях, які набуваються в процесі навчання [39]. Володіння іноземними мовами під час безпосереднього спілкуванні з людьми або через інтернет зміцнює роль індивіда в соціальній сфері. Важливо оволодіти необхідним мінімумом професійної підготовки на всіх етапах навчання.

Компетенція – це заздалегідь визначена соціальна вимога до освітньої підготовки учня, необхідна для його ефективної діяльності в певній сфері. Компетентність – це володіння відповідними знаннями, зокрема особистим ставленням до суб'єкта діяльності, це вже усталена якість особистості того, хто навчається, і мінімальний досвід роботи в даній галузі.

Компетентність – сукупність особистісних якостей того, хто навчається (ціннісно-сміслові орієнтації, знання, вміння, здібності), зумовлена досвідом його діяльності в певній соціально-особистісно значущій сфері [6].

Ключові компетенції європейської освіти

Дослідження:

- вчіться отримувати вигоду з досвіду;
- навчитися організовувати взаємозв'язок своїх знань і впорядковувати їх;
- навчитися вирішувати проблеми

Пошук:

- опитайте навколишнє середовище
- проконсультуйтеся з експертом;
- отримувати інформацію

Вміння думати:

- відстеження взаємозв'язку між минулими і нинішніми подіями;
- критикувати той чи інший аспект розвитку суспільства;
- висловлювати та відстоювати свою точку зору

Вміння співпрацювати:

- прагнути до співпраці та вчитися працювати в групі;

- вміти вести переговори;
- вміти укласти та виконувати контракти

Ключові компетентності національної освіти

- 1) *ціннісно-сміслові компетенції*
- 2) *загальнокультурна компетентність*
- 3) *пізнавальна компетентність*
- 4) *інформація.*

Більш детально:

1. Ціннісно-смістова компетентність. Це світоглядний підхід до опанування певного кола знань, коли компетенції пов'язані зі свідомими орієнтирами того, хто навчається в галузі науки, його баченням і розумінням категорій навколишнього світу, усвідомленням свого призначення, умінням обирати напрямок для подальших дій і вчинків, ухвалювати усвідомлені рішення на конкретному етапі свого навчання.

2. Загальнокультурна компетентність. Ця сфера включає такий рівень здобутих і засвоєних знань учнем, коли він у результаті здатний бути культурною людиною, поважати людей іншого віросповідання, бути підготовленим до подолання побутових труднощів, що незмінно трапляються в житті людини, з користю для себе та оточуючих проводити своє дозвілля і використовувати наявний вільний від занять час.

3. Навчально-пізнавальна компетенція. Це сукупність компетенцій того, хто навчається, у сфері самостійної пізнавальної діяльності, яка включає в себе елементи логічної, методологічної, загальноосвітньої діяльності, корельовані з реальними пізнаваними об'єктами. У межах цих компетенцій визначаються вимоги відповідної функціональної грамотності: уміння відрізнити факти від гіпотез, володіння вимірювальними навичками, використання ймовірнісних, статистичних та інших методів пізнання.

4. Інформаційна компетентність. За допомогою реальних об'єктів (ТБ, магнітофон, телефон, факс, комп'ютер, принтер, модем, ксерокс) та інформаційних технологій (аудіо-відео, електронна пошта, медіа, Інтернет),

формується можливість пошуку, аналізу та вибору необхідної інформації, її організації, перетворення, збереження та передавання. Так, у 9 класі під час вивчення теми "Туризм в Україні" викладач дає індивідуальне завдання учням: за допомогою інтернет-ресурсів підготувати рекламну брошуру для туриста, який відвідує Буковину.

На першому рівні учні працюють, щоб знайти інформацію, а потім її обробити і виробити медіапродукт [18]. Така постановка завдання залучає до творчої діяльності. Уся інформація розглядається як свіжі наукові дані, про які учні мало що знають. Вони повинні оцінити ці дані, вибрати необхідну інформацію і побудувати модель цього явища або процесу.

5. Комунікативна компетенція. Формується як підсумок акумуляції отриманих знань під час вивчення мов інших народів, володіння навичками спілкування з людьми, організаціями, підприємствами через інтернет на певній відстані, бути комунікабельним у спілкуванні з оточуючими, знати свою соціальну роль оточуючими, знати свою соціальну роль, уміти дискутувати на рівні здобутої освіти. Як приклад можна навести тему для вивчення в 9 класі: "Глобальні проблеми людства та як їх розв'язати?".

Комунікативна компетентність визначається складною структурою комунікації. Остання включає в себе низку етапів. Перший етап – на основі самовизначення обумовлює важливість участі в комунікації. Другий етап передбачає відповідність способів, цілей і можливостей з урахуванням інтелекту. Третій етап спрямований на підбір відповідного жанру при спілкуванні, а також власної поведінки. Четвертий етап – саме спілкування. П'ятий етап - це самооцінка цінності, важливості та ефективності минулого спілкування. Однак окремі етапи або комунікативні навички не можуть бути вивчені ізольовано одна від одної.

Методи, орієнтовані на усне спілкування [19]:

- усі форми навчального діалогу;
- доповіді та повідомлення;

- рольові та ділові ігри, що передбачають, у найзагальнішому вигляді, ролі мовця і слухача, ставлячи запитання і відповідаючи;
- навчання науково-дослідним і навчальним проєктам, що вимагають опитувань, інтерв'ю, інтерв'ю з різними категоріями людей;
- дискусії, дебати;
- виступ на захисті навчально-дослідницьких робіт, підготовлених товаришами, як противники;
- діючи як господарі на заходах, вечорах тощо;
- залучення студентів до роботи театральних студій.

Письмові комунікативно-орієнтовані методи [35]:

- рольові та ділові ігри, що передбачають, у найзагальнішому вигляді, ролі письменника і читача;
- навчальні дослідження та навчальні проєкти, що вимагають анкетування або письмового інтерв'ю із заздалегідь підготовленими запитаннями (анкети);
- телекомунікаційні проєкти, що передбачають складання текстів для розміщення на інтернет-форумах або надсилання електронною поштою, а також отримання та читання відповідних повідомлень;
- підготовка заміток і статей у ЗМІ з урахуванням цільової аудиторії;
- огляд освітніх досліджень, підготовлених друзями.

Таким чином, хочеться зазначити, що компетентнісний підхід враховує використання дослідницької діяльності в процесі здобуття шкільної освіти.

б. Соціально-трудова компетенція передбачає готовність нести гідну роль як громадянина своєї країни, бути активним у суспільному житті, виконувати свою роль як громадянина в родині, сумлінно трудитися на благо Батьківщини та бути професіоналом у своїй справі.

Ці компетенції можуть бути розвинені не в усіх навчальних заняттях з географії, а лише в індивідуальному, коли предмет заняття перетинається з відповідними категоріями громадянсько-громадської діяльності.

Це досягається постановкою перед старшокласником практичних завдань, що вимагають володіння найпростішими дослідницькими навичками та вміннями для їх вирішення [8]. У 9 класі під час вивчення теми "Національна економіка" використовується "просунута лекція", під час якої учні шукають відповідність і невідповідність вихідної інформації матеріалу лекції, потім коротко фіксують нову інформацію, на етапі рефлексії - відбувається обговорення результатів. Використання даної методики дає змогу перетворити одноманітну історію вчителя на цікавий діалог зі школярем-школярем, школярем-вчителем і з усім класом.

7. Компетенція особистісного самовдосконалення включає гідну духовну, фізичну та розумову підготовку, необхідність психічного врівноваження при спілкуванні з людьми різних соціальних верств. У 9 класі для прикладу можна вивчити тему "Екологічні проблеми людства", де використовується методика написання проєкту "Вплив вирубки лісів Карпат на клімат Буковини". Школяр письмово висловлює свої почуття та думки, дає докладний опис предмета чи явища.

Застосування дослідницького підходу на уроках географії розвиває в школярів такі навички, як:

- уміння працювати зі зростаючим і постійно оновлюваним інформаційним потоком у різних галузях знань;
- можливість використання різних способів інтеграції інформації;
- можливість ставити запитання, формулювати гіпотези;
- навички розв'язання проблем;
- уміння відстояти свою думку на основі отриманого досвіду, наявності ідей і теоретичних положень;
- уміння конкретно мислити під час спілкування і доводити свої думки до свідомості оточуючих, бути ерудованим і впевненим, на апломб у

цьому випадку зайвий; - вміння обґрунтувати свою точку зору, при цьому враховувати думки оточуючих;

- здатність самому отримувати необхідні знання;
- здатність бути відповідальним і врівноваженим;
- здатність спільно з оточуючими вирішувати певні завдання як повсякденно, так і в перспективі;
- уміння будувати конструктивні стосунки з іншими людьми;
- уміння працювати в колективі.

2.2. Методичні особливості організації учнівських досліджень на уроках географії

Навчально-дослідницька діяльність дає змогу учням опанувати уміння вибудовувати ланцюжки: від ідеї до мети, завдання, мозкового штурму до реалізації та презентації своєї роботи [16]. Науково-дослідницька діяльність ґрунтується, насамперед, на розвитку самостійності учнів, гнучкій організації навчального процесу. У результаті сучасні вимоги до розвитку особистості школяра краще забезпечуються, враховуються їхні індивідуальні інтереси та здібності, освоюються не тільки конкретні пошукові дії, а й системний підхід до вирішення різних проблемних питань.

Для розвитку комунікативної компетенції безпосередньо через дослідницьку діяльність даються самостійні міні-дослідження, на основі краєзнавчого компонента, що формують здатність до використання загальних принципів наукового мислення [26].

Для розвитку дослідницьких умінь, у процесі економічної та соціальної географії світу, основне навантаження лягає на семінари, які являють собою поєднання аналітичних завдань, теоретичної роботи у вигляді формування наукової гіпотези та висновків і відображає основні етапи дослідження. Набуті навички експериментальної роботи та освоєння принципів дослідницької діяльності, отримали подальший розвиток у розробці проєктів. Навчаючи учнів синтезу, аналізу, аналогії, знайомлячи їх з основними методологічними

принципами такого роду діяльності (постановка проблеми, гіпотези, аналіз літературних і соціологічних даних, теоретичне обґрунтування, висновки за результатами), готує учня до усвідомлення необхідності самостійної науково-дослідницької роботи як найбільш повної форми реалізації їхнього творчого потенціалу, саморозкриття і самореалізації особистості. У процесі роботи над дослідженням старшокласники розвивають здатність аналізувати й узагальнювати, порівнювати, обирати найбільш підходящі для роботи методи, самостійно добирати літературу, складати бібліографію, готувати реферати, освоювати основні прийоми обговорення [27].

Розглянуто можливість організації науково-дослідницької діяльності в 9-х класах, що сприяло формуванню навичок, умінь, особистісного розвитку учнів, зокрема спрямованих на розвиток комунікативної компетенції учнів у процесі викладання географії.

Старшокласники брали активну участь у роботі, виконували завдання різного рівня складності. Працювали в групах, індивідуально, виконували роботу вдома, а потім представляли результати. У 9 класі учні вважають за краще працювати в невеликій команді, виконувати частину завдань удома (як заготовку), а також працювати індивідуально, а потім представляти свою роботу.

На заняттях проводилися письмові самостійні та практичні дослідження ("Ресурсозабезпеченість України", "Зональна спеціалізація сільського господарства України"), готувалися доповіді, презентації за темами "Економіко-географічні особливості Українських Карпат". Створено їхні міні-проекти "Сучасність і перспективи розвитку рекреаційної сфери Буковини".

Під час вивчення теми "Лісове господарство України" учні виконали такі завдання дослідницького характеру:

1. На основі зіставлення карти північного заходу та південного заходу України встановити найбільш перспективні напрямки для розвитку лісопромислового комплексу. Обґрунтуйте свою відповідь.

2. Якою є лісистість вашої області? Як використовуються ліси у вашій місцевості?

3. Використовуючи статистичні дані, розрахуйте частку України у загальних світових запасах кам'яного вугілля, зробіть висновки.

У результаті цієї роботи було сформовано такі комунікативні навички:

- ❖ уміння взаємодіяти в групі, вступати в діалог, ставити запитання тощо.
- ❖ уміння вести дискусію;
- ❖ уміння відстоювати свою точку зору;
- ❖ уміння знаходити компроміс.

Під час вивчення теми "Економіко-географічні особливості Чернівецької області" учням належало виконати серйозну роботу, результатом якої має стати створення карт. "Економіко-географічна характеристика Чернівецької області". Інструкції з реалізації.

1. проаналізувати умови (кліматичні, географічні, природні), які сприяли формуванню цього регіону.

2. Побудуйте у вигляді кругової діаграми структуру секторів економіки регіону та зробіть загальний висновок про його переважний напрямок.

3. Встановлено основні статті експорту та імпорту регіону.

Під час виконання цих завдань дослідницького характеру формуються навички усного та письмового представлення себе, роботи в групах

Під час вивчення теми "Видобувна промисловість" (урок-практикум) крім типових характеристик слід: обов'язково вказати такі:

1. Оцінити місце України на світових ринках руд чорних і кольорових металів.

2. Назвати басейни та райони видобутку залізних та марганцевих руд в Україні.

3. Позначити на карті басейни та райони їх залягання.

4. Спрогнозувати перспективи розвитку в Україні цих видобувних виробництв. Поясніть свою думку.

5. Визначте, які галузі не є перспективними для розвитку і поясніть, чому?

6. Які нові галузі Ви пропонуєте розвивати в цій сфері та чому? Висловлюйте свою думку.

Дослідження показали, що групова дискусія підвищує мотивацію і самостійність учасників у вирішенні обговорюваних проблем.

Дискусія дає емоційний поштовх до подальшої пошукової активності учасників, що, своєю чергою, реалізується в їхніх конкретних діях. Це також сприяє розвитку навичок спілкування [20].

Під час вивчення теми "Особливості економіки Буковини" виконуються такі завдання дослідницького характеру: на основі матеріалу, що вивчається, з використанням карт досліджуваного матеріалу, з використанням карт, додаткової інформації, для створення моделі економіки регіону (у вигляді діаграм або картосхем учнів) робота в групах.

У даній роботі формуються такі комунікативні компетенції: уміння брати участь у колективному обговоренні проблем, уміння передавати схематично подану інформацію у вигляді зв'язного тексту, вміння говорити з усним повідомленням, ставити запитання, правильно вести освітній діалог.

Під час вивчення теми "Видобувна промисловість" старшокласники активно працювали над вирішенням таких завдань:

- аналіз таблиці зі статистичним матеріалом;
- особливості розміщення видобувної промисловості;
- побудова карт вантажоперевезень;
- встановлення причинно-наслідкових зв'язків, зокрема, з питань логістичного плану;
- виконані роботи вдома і потім представлені результати груп (з використанням додаткового матеріалу та підручника дають докладний опис видобування паливних ресурсів в Україні: нафти (група 1); газу (група 2); вугілля (група 3).

Форма звітності включала діаграми, карти, таблиці, презентації (за бажанням доповідачів).

Під час цієї науково-дослідницької роботи формується:

- ✓ здатність творчо мислити;
- ✓ самостійне вивчення літератури;
- ✓ вміння слухати, вникати в суть справи;
- ✓ розвитку мовлення тощо.
- ✓ уміння брати участь у колективному обговоренні проблем

Картки завдань часто використовуються, коли учні працюють у невеликих групах. Матеріал і запитання структуровані таким чином, що вони:

- передбачаються різні види робіт: складання діаграм, таблиць, робота над картою, текст підручника, таблиць, робота над картою, текст підручника; картка характеру випробування і має деяку інформацію;
- зміст карт від простих до складних;
- результат роботи контрольна карта (за неї учень отримує оцінку).

Одна картка передбачає обговорення теми. Обов'язкова умова, це послідовність роботи над картами. Це сприяє розвитку навичок спілкування (вміння вести діалог, вміння вислуховувати і приймати погляди оточуючих, вміння працювати над своїми помилками).

Наші дослідження ґрунтувалися на класичних методах українських та зарубіжних учених (табл. 2.1). Вона була заснована на формуванні дослідницьких навичок. У даному випадку ми дотримувалися однієї з трьох класифікацій в наступній послідовності:

1. Відповідність
2. Сформулювати завдання
3. Постановка мети і завдання дослідження
4. Гіпотеза дослідження
5. Визначити предмет і об'єкт дослідження
6. Вибір і використання методів дослідження
7. Збір та аналіз інформації

8. Поетапне планування заходів
9. Перевірка гіпотези
10. Оцінка проміжних результатів і коригування дій
11. Обґрунтування своєї точки зору
12. Власна оцінка своєї роботи

Таблиця 2.1.

Методика оцінювання дослідницьких умінь школяра (за 7-бальною шкалою)

Показники	Уміння	Самооцінка
Мислєдїяльнїснї	Я вмію висувати ідеї	
	Я вмію визначити проблематику	
	Я вмію ставити мету і формулювати задачі	
	Я вмію висувати гіпотези	
	Я вмію підібрати спосіб або метод дослідження	
	Я вмію планувати свою діяльність	
	Я вмію провести самоаналіз роботи	
Інформаційні	Я вмію структурувати інформацію, виділяти головне	
	Я вмію знаходити інформацію в різних джерелах	
	Я вмію подавати інформацію в різних формах	
	Я вмію впорядковувати інформацію	
Презентаційні	Я вмію побудувати усне повідомлення про виконану роботу	
	Я вмію обирати способи та форми наочної презентації результатів	
	Я вмію наочно представити свої результати роботи	
	Я вмію підготувати письмовий звіт про виконану роботу	
Комунікативні	Я вмію слухати та розуміти інших	
	Я вмію висловлюватись грамотно Я беру участь у дискусії на навчально-наукові теми Я можу виступати перед аудиторією з невеликою доповіддю; публічно представляти проєкт, реферат; публічно захищати свою позицію; Я вмію передавати схематично подану інформацію у вигляді зв'язного тексту	

	Я володію способами спільної діяльності в групі, прийомами дій у ситуаціях спілкування, умінням шукати та знаходити компроміси	
--	--	--

Ця методика допомогла виявити, які вміння формуються під час залучення школярів до навчально-дослідницької діяльності. На основі методики нами було виявлено рівні сформованості комунікативних умінь у процесі дослідницької діяльності (табл. 2.2).

Таблиця 2.2.

Рівні сформованості комунікативних умінь у процесі дослідницької діяльності

Вміння		Не володіє (0 балів)	Володіє не достатньою мірою (1 бал)	Володіє повною мірою (2 бали)
Мислєдіяльнісні	Висування ідеї			
	Цілепокладання і формулювання завдання			
	Пошук гіпотези			
	Формулювання гіпотези			
	Планування власної діяльності			
	Самоаналіз і рефлексія			
інформаційні	Структурування інформації			
	Приймання та передавання інформації			
	Подання інформації в різних формах			
	Зберігання та пошук інформації			
презентаційні	Побудова усної доповіді			
	Вибір способів і форм наочної презентації результатів			
	Підготовка письмового звіту про виконану роботу			
комунікативні	Слухати і розуміти інших			
	Висловлювати себе			
	Уміння брати участь у дискусії на навчально-наукові теми, дотримуючись норм навчально-наукового спілкування			
	Уміння виступати перед аудиторією з невеликою доповіддю; публічно представляти проєкт, реферат; публічно захищати свою позицію			
	Уміння передавати схематично подану інформацію у вигляді пов'язаного тексту			

	Володіння способами спільної діяльності в групі, прийомами дій у ситуаціях спілкування, вміння шукати та знаходити компроміси			
Загальна кількість балів				

Висновки до розділу 2.

У другому розділі роботи проаналізовано сучасні підходи до організації дослідницької діяльності на уроках географії в 9-х класах. Дослідження показало, що успішна реалізація дослідницької діяльності потребує чіткого планування, адаптації завдань до вікових особливостей учнів і врахування їхнього початкового рівня знань.

Розроблено методичні підходи до впровадження дослідницьких завдань, які включають використання картографічних матеріалів, геоінформаційних систем та аналіз просторових даних. Значну увагу приділено інтеграції дослідницької діяльності в тематичні уроки, що дозволяє учням не лише закріпити теоретичні знання, але й набути практичних навичок.

Практичні методи, такі як робота з картами, аналіз статистичних даних і виконання міні-досліджень, продемонстрували свою ефективність у підвищенні інтересу учнів до географії. Організація групових досліджень сприяє розвитку комунікативних навичок та співпраці між учнями. Таким чином, запропонована методика дозволяє зробити навчальний процес більш інтерактивним та результативним.

РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ СТАРШОЇ ШКОЛИ

Експериментальна перевірка ефективності включала три етапи: констатувальний, пошуковий та формувальний. Результати проведеного психолого-педагогічного аналізу науково-методичної літератури, визначені показники та критерії дослідницької діяльності учнів старшої школи, а також власний досвід роботи у освітньому закладі були основою для висунення гіпотези кваліфікаційного дослідження. Пропонована методика ґрунтується на відомих і визнаних дидактичних принципах дослідницької діяльності: наочності, систематичності і послідовності.

Головним завданням експериментальної роботи було підтвердження ефективності методики формування дослідницької діяльності учнів.

3.1. Аналіз рівня готовності учителів до формування дослідницьких компетенцій науково дослідницьких компетенцій учнів 9 класів

З метою розуміння реального стану формування дослідницьких вмінь і навичок (науково-дослідницьких компетенцій) учнів 9 класів, було здійснено моніторинг даного процесу у практиці школи під час занять з географії. Ми проаналізували рівень готовності учителів до формування дослідницьких компетенцій учнів 9 класів при викладанні шкільного курсу географії, методом анкетування, в якому брали участь 8 респондентів (учителі географії, біології та фізики) ОЗО Кіцманського ліцею. У дослідженні брали участь учителі зі стажем роботи від 1 до 20 років.

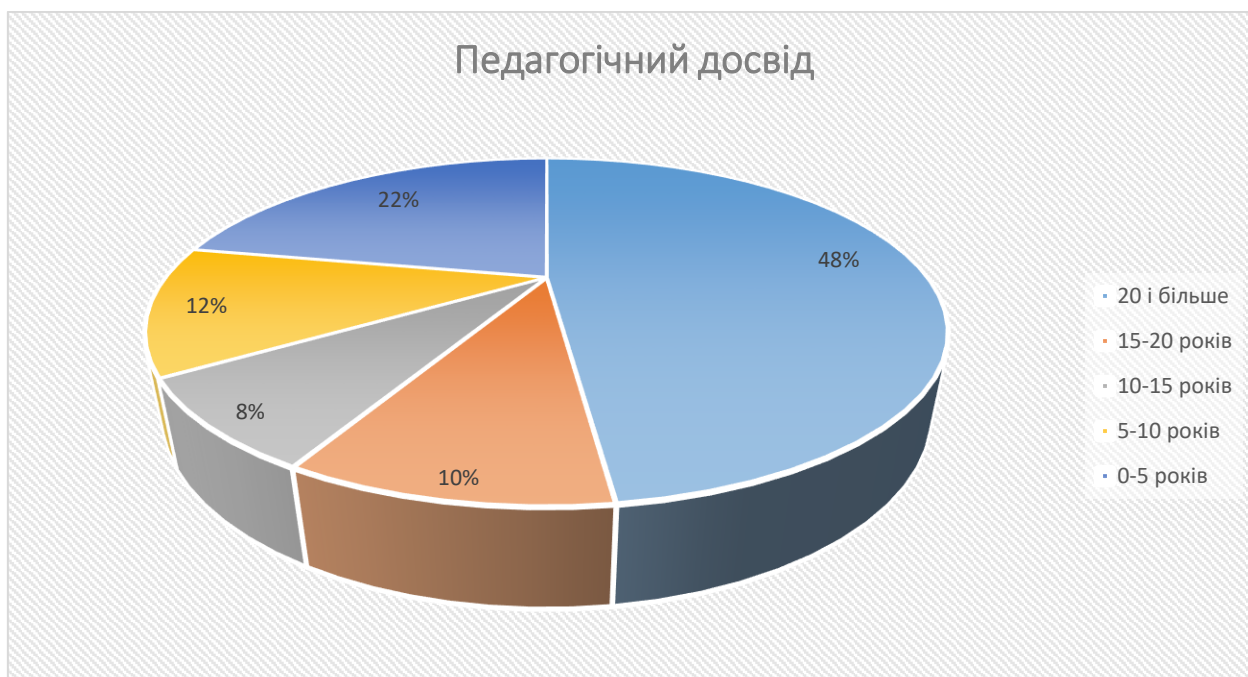


Рис. 3.1. Загальний педагогічний досвід опитаних учителів

Отже, ми бачимо, що більшість вчителів (48%), які брали участь у нашому дослідженні мають педагогічний досвід понад 20 років, а кількість молодих учителів серед тих, що були опитані становить всього 22%. 12 % становить педагогічний стаж вчителів, які працюють у категоріях 5-10 років та 10 % - це педагоги зі стажем 15-20 років (Додаток А,Б). Після того як ми опрацювали відповіді в анкетуванні педагогів, то отримали змогу сформулювати наступні висновки.

Таблиця 3.1.

Результати опитування вчителів

Питання	Варіанти відповідей	%
Чи використовуєте у педагогічній діяльності науково-дослідницьку діяльність	Так, на уроках	40
	Так, після уроків	10
	Так, на уроках та позаурочний час	50
	Ні, не використовую	0
Які фактори перешкоджають реалізації науково-дослідницької діяльності	Організаційні питання	40
	Недостатньо навичок для даної діяльності	4
	Додатковий час для учителя	55
	Додатковий час для учнів	5
	Відсутність літератури	43
	Навантаження на учнів	22
	проблемно-абстрактне дослідження (аналіз на основі порівняння інформації з різних джерел)	25

3. Які види дослідницької діяльності Ви використовуєте на уроках?	аналітичні та систематизуючі дослідження (спостереження, фіксація, аналіз, синтез, систематизація вивченого, процеси та явища)	12
	діагностичні та прогностичні дослідження (вивчення, моніторинг, інтерпретація та прогнозування якості та кількісні зміни вивчені системи, явища, процеси)	15
	винахідливі та раціональні (удосконалення, проектування та створення пристроїв, механізмів, пристроїв, моделей тощо)	0
	Експериментальні дослідження діяльності (включає перевірку гіпотез) дизайн та пошук діяльності	7
	описові дослідження	15
5. Який основний критерій оцінки реалізації дослідницької діяльності?	Формування знання	0
	особистісний розвиток учнів шляхом їхнього залучення до досліджень та науки	70
	реалізація проектів	24
	отримання суспільно-значимої оцінки за науковий	6
	інше	0

Таким чином, розглянувши результати опитування педагогів ми з'ясували, що є намагання застосовувати різні види дослідницької діяльності учнів. Варто зазначити, що вчителі відмічають те, що не завжди вистачає часу на розробку та використання науково-дослідницьких завдань, а також те, що матеріально-технічне оснащення, необхідне для організації даної діяльності школярів часто буває недостатнім.

Разом з тим, педагоги зауважують, що позитивний вплив дослідницької діяльності на особистісне зростання учнів є суттєвим. Майже усі учителі, які приймали участь у дослідженні, при оцінці дослідницької діяльності учнів обирають критерій особистісного розвитку школярів шляхом їх залучення до дослідницької роботи та науки. 40% опитаних учителів знаходять застосування дослідницькій діяльності у старших класах. 50% опитаних педагогів такий вид діяльності практикують у позаурочний час.

Можемо зробити висновок, що всі опитані педагоги усвідомлюють і розуміють важливість такої діяльності, так як не було учителів, які не використовують завдання спрямовані на формування дослідницької компетенції в учнів. Більшість педагогів мають потребу в додатковому часі для підготовки й реалізації дослідницької діяльності учнів: часто в них не вистачає часу на належну підготовку дослідницьких завдань та їх правильну

реалізацію під час уроків (це є найбільш поширеною проблемою організації дослідницької діяльності, також має вплив недостатня кваліфікація багатьох педагогів для того, щоб проводити серйозні дослідження (відсутність необхідних знань щодо методологічної бази дослідження, відсутність спеціальної інформації, мінімальні навички роботи з науковими базами даних тощо). Невелика частина вчителів вважає, що серйозною перешкодою є відсутність в старшокласників необхідного досвіду та навичок для реалізації дослідницької діяльності (недостатньо навичок для даної діяльності у учнів 4%, велике навантаження учнів 22%).

Щодо видів дослідницької діяльності то:

- більше 25% вчителів активно використовують проблемно-абстрактні (спрямовані на вивчення, моніторинг, інтерпретацію та прогнозування якісних та кількісних змін у досліджуваних системах, явищах, процесах);

- 12% респондентів у своїй роботі використовують описові дослідження, які є спостереженням та якісним описом того чи іншого явища;

- 12% респондентів визначили аналітичні дослідження (наприклад, спостереження, опис, аналіз, синтез, систематизація показників досліджуваних процесів та явищ);

- лише 7 % учасників опитування використовують у своїй педагогічній діяльності експериментальну дослідницьку діяльність, в тому числі, перевірку припущень щодо підтвердження чи спростування гіпотези,.

- 40% учителів зазначили, що навчити учнів вирішувати наукові проблеми є основною метою застосування дослідницької діяльності;

- 25% педагогів визначили це як спосіб пошуку пошук талановитих учнів;

- 21% респондентів зазначили, що вони використовують дослідницьку діяльність учнів як критерій для відбору робіт для участі в олімпіадах чи конференціях;

- 20% опитаних педагогів відзначають, що застосування дослідницької діяльності знаходять у сфері набуття досвіду учнями для виконання шкільних наукових проектів.

- 70% респондентів, а це більшість, вказали, що кінцевим результатом дослідницької діяльності школярів є особистісний розвиток учня через його безпосередню залученість до науки;

- 24% учителів основним критерієм оцінки реалізації серед школярів дослідницької діяльності визначають презентацію учнем власного наукового проекту;

- 6 % педагогів вважають суспільну значимість наукового доробку учня основним критерієм сформованості дослідницької компетенції.

- 41% респондентів вважають опрацювання наукової літератури (підготовка доповіді, есе, презентації, реферату і т.д.) важливим моментом серед методів дослідницької діяльності учнів;

- 25% респондентів повідомили, що проводять експерименти з учнями на уроці, а обробку та результати учні виконують у позаурочний (самостійний) час.

- 20% учасників опитування назвали соціологічні опитування, інтерв'ю та їх обробку важливим методом реалізації дослідницької діяльності учнів.

І врешті, тільки для 10% опитаних вчителів важливо, щоб учні мали можливість побудови власних гіпотез, вміли теоретично обґрунтовувати різні ідеї й уміти грамотно викладати свої думки.

Таким чином, за допомогою анкетування вчителів ми змогли виявити, що педагоги не в повній мірі використовують дослідницьку діяльність на уроках; близько половини опитаних учителів (50%) вважають себе недостатньо підготовленими (теоретично та практично) до реалізації означеного виду діяльності на уроках з різних причин. Так як показників ефективності навчання існує велика кількість, нами були обрані 2 найбільш істотних. Головними показником ефективності засвоєння освітньої програми

є знання, вміння та навички учнів і методики, які застосовує учитель у викладанні предмета.

3.2. Діагностика наявної дослідницької компетенції в учнів 9 класу на уроках географії

Наступним етапом було проведення тестування та анкетування серед учнів 9-х класів ОЗО Кіцманський ліцей щодо їхньої задоволеності викладанням уроків географії та визначення в учнів рівня сформованості в них дослідницьких компетенцій. Для початку описано рівні, критерії та показники діагностики сформованості науково-дослідницьких компетенцій учнів 10-11 класів.

Таблиця 3.2.

Критерії та показники дослідницької компетенції учнів 9-А класу.

№	Критерії	Показники
1.	Мотиваційний	Сталий інтерес до дослідницької діяльності; чітка мотивація до здобуття знань, умінь, навичок; прагнення до отримання позитивного результату; готовність до подолання труднощів в процесі дослідницької діяльності.
2.	Когнітивний	Наявність знань щодо дослідницької діяльності, загальнонаукових знань умінь та навичок.
3.	Діяльнісний	Наявність сформованих умінь: практичного вирішення завдань упродовж дослідницької діяльності; використовувати засоби дослідницької діяльності; оригінально розв'язувати завдання дослідницької діяльності; творчо застосовувати засоби дослідницької діяльності на практиці; самоосвіта.

Таблиця 3.3.

Рівні дослідницької компетенції з географії в учнів 9-А класу

Рівні пізнавального інтересу	Психолого-педагогічні особливості учнів
Нульовий рівень (0-9 балів)	Учень пасивний, слабо реагує на вимоги вчителя, не виявляє бажання до самостійної роботи. Цей рівень відрізняється нестійкістю вольових зусиль школяра.
Низький рівень (9-14)	Характеризується прагненням учня зрозуміти, запам'ятати і відтворити знання, опанувати способом застосування знань за зразком. Цей рівень відрізняється нестійкістю вольових зусиль школяра, відсутністю у учнів інтересу до поглиблення знань, відсутністю питань типу: «Чому?».
Середній рівень (15-23)	Характеризується прагненням учня до виявлення сенсу та змісту навчальної діяльності, прагненням пізнати зв'язки між явищами і процесами, оволодіти способами застосування знань. Характерний показник: велика стійкість вольових зусиль, яка проявляється в тому, що учень прагне довести розпочату справу до кінця, при важкості виконання не відмовляється від виконання завдання, а шукає шляхи вирішення
Високий рівень (творчий) (24-30)	Характеризується інтересом і прагненням не тільки проникнути в сутність явищ і їх взаємозв'язків, але і знайти для цієї мети новий спосіб. Характерна особливість – прояв високих вольових якостей учня, завзятість і наполегливість у досягненні мети, широкі і стійкі пізнавальні інтереси.

Учні повинні виконати тест, що включає питання, у кожному з яких запропоновано 2 варіанти відповідей. Обробка результатів тестування проводиться за 30-бальною системою. Результати представлено у таблиці 3.4.

Таблиця 3.4.

Рівні наявної дослідницької компетенції в учнів 9-х класів (кільк. осіб у %)

Рівні сформованості дослідницької компетенції	Показники			
	кількість осіб		%	
	9-А	9-Б	9-А	9-Б
високий	3	3	10	9
середній	10	10	40	42
низький	13	12	50	49
всього	26	25	100	100

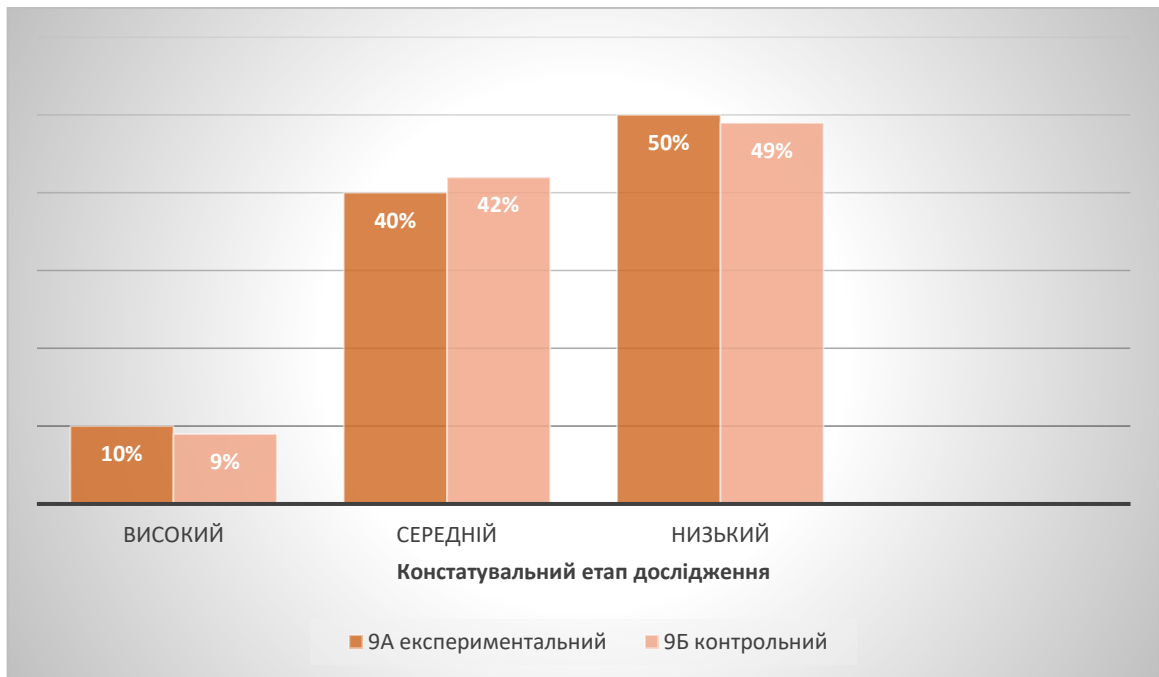


Рис. 3.2. Результати діагностики наявної дослідницької компетенції в учнів 9-х класів на уроках географії (%) на початку навчального року

Аналізуючи отримані результати виявленої дослідницької компетенції з географії в учнів експериментального 9-А класу можемо бачити, що частка учнів, які мають низький рівень компетенцій становлять аж 50% (13 учнів), саме ці учні максимально пасивно відносилися до завдань, дослідницької роботи, слабо реагували на вимоги вчителя, не виявляли бажання працювати самостійно.

Показники середнього рівня отримали 40 % учасників дослідження (10 школярів). Учні середнього рівня активно бралися за визначення сенсу та змісту дослідницької діяльності, доводили дослідницькі завдання до кінця, а коли й мали труднощі то шукали шляхи вирішення певної проблеми.

На високому рівні зафіксовано відповідно 10 % учнів (3 учні). Всього 9 % (2 учні) мають високий рівень сформованості дослідницької компетенції. Це вельми ініціативні школярі, які не тільки прагнули дослідити явище і його взаємозв'язки, але й пропонували свій власний спосіб реалізації досліду.

В учнів контрольного 9-Б класу показники приблизно такі ж.

Для визначення ставлення учнів до викладання уроку географії у контексті формування у них дослідницьких компетенцій було проведено анкетування учнів, в якому знову взяли участь учні 9-А класу. Було надано 3 питання:

1. У якій формі тобі подобається працювати на уроці? Що подобається робити? Результати подано на діаграмі (рис. 3.3). – працювати в групі – працювати в парі – працювати одному – слухати вчителя – робити досліди – дивитися навчальні фільми – працювати над науковими проектами – вивчати матеріал за допомогою підручника – відвідувати позакласні заняття (факультативи, гуртки тощо) – інше 2.
2. В якій формі перевірка знань тобі подобається більше: – усно – письмово – за допомогою комп'ютера – у результаті виконаного проекту/дослідження/експерименту.
3. Ти розумієш новий матеріал краще, якщо вчитель його пояснює за допомогою: – таблиць, – додаткової літератури; підручника; – комп'ютера; – фільму. – за допомогою експерименту/дослідження.

Для кращої наочності результати представлено на діаграмах. (рис 3.3 - 3.5)

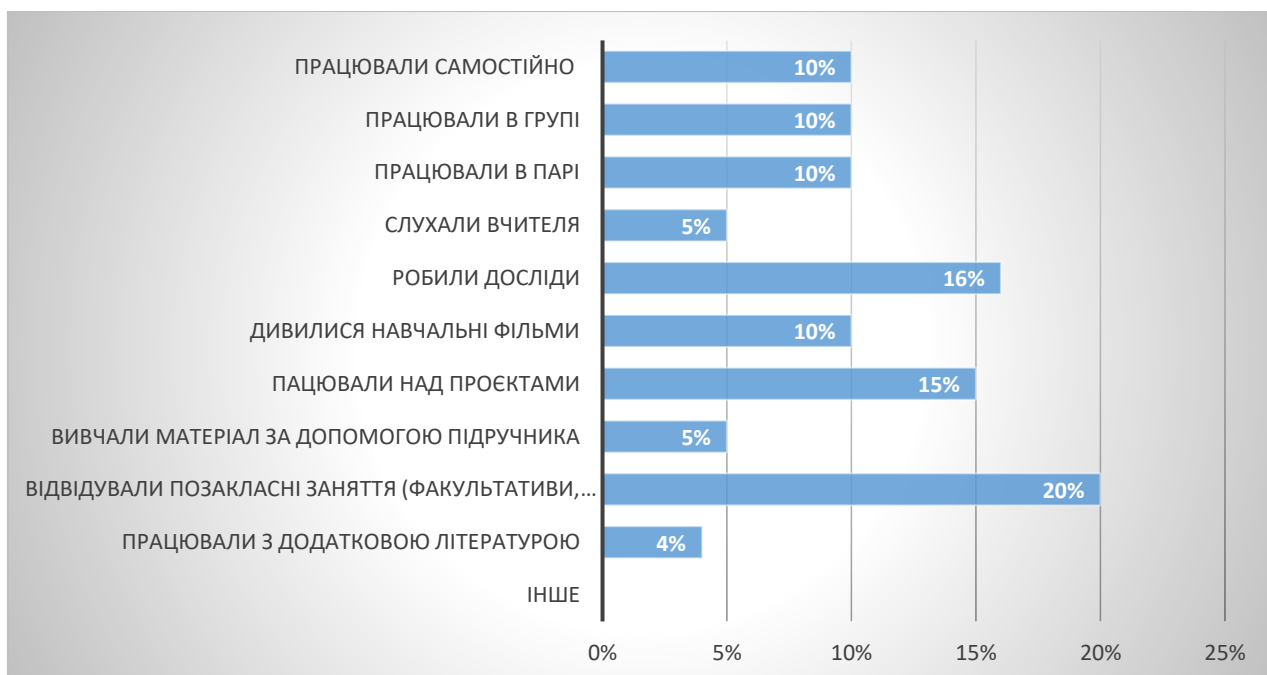


Рис. 3.3. Відповіді учнів на питання «Як тобі подобається працювати на уроці?»

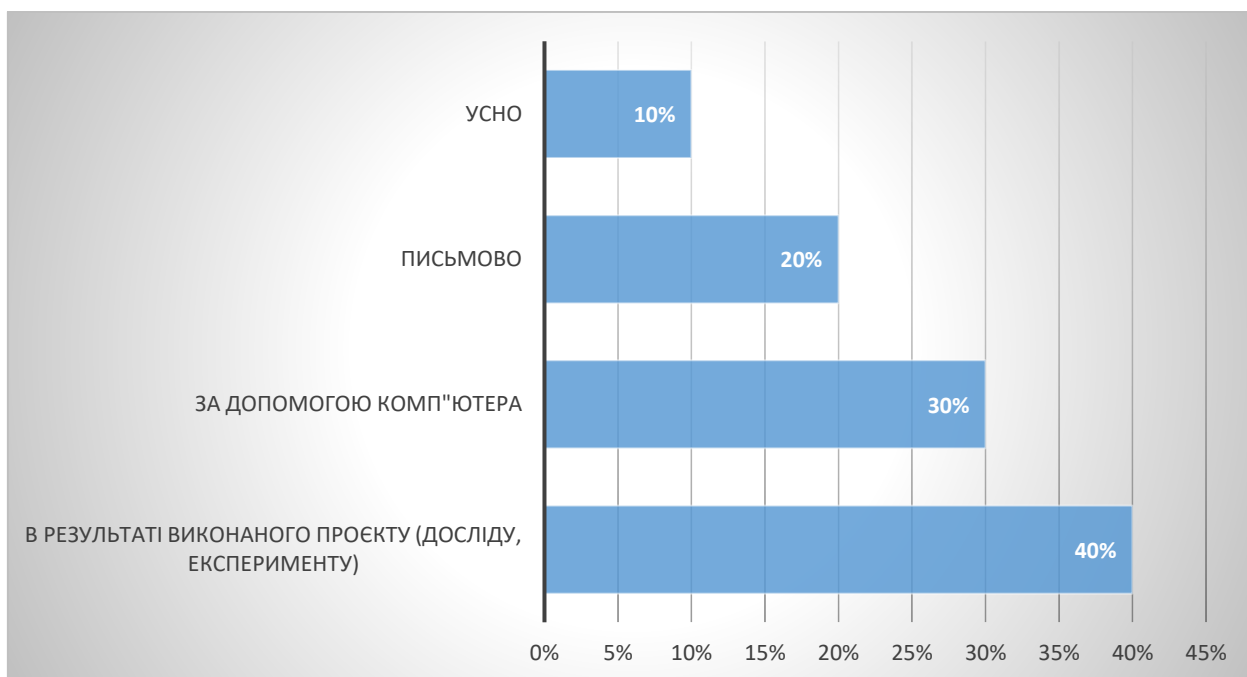


Рис. 3.4. Відповіді учнів на питання «У якій формі тобі подобається перевірка знань»

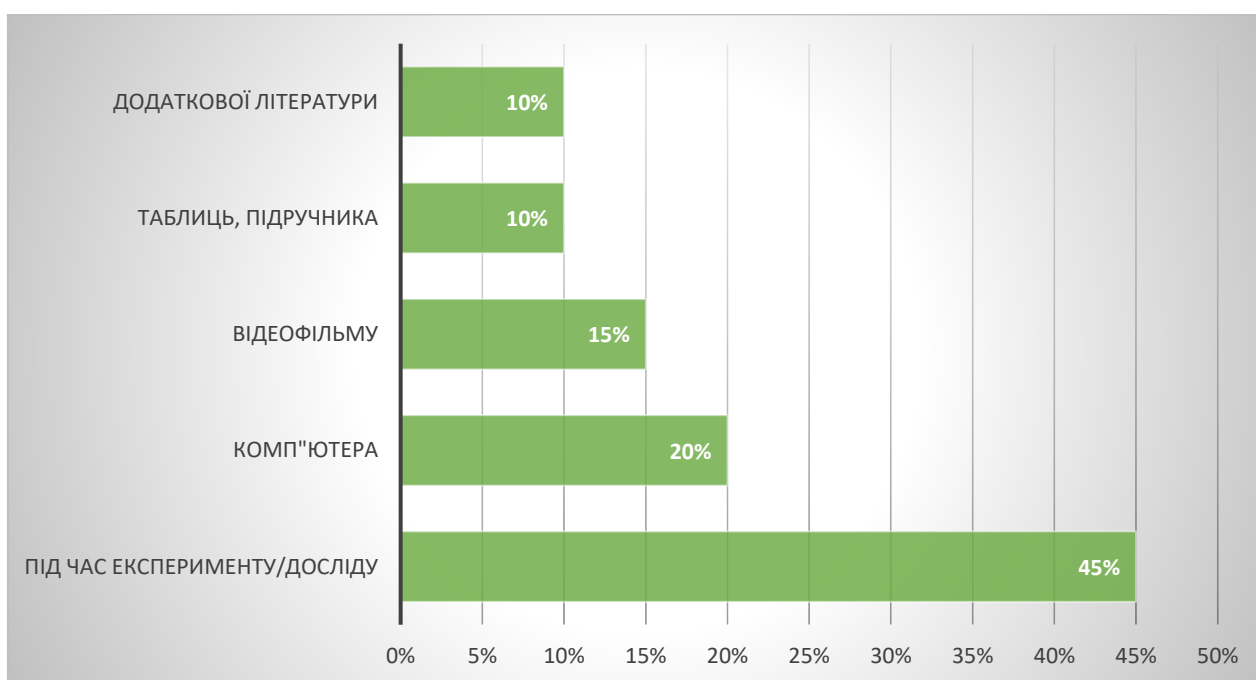


Рис. 3.5. Як відповідали учні на питання «Новий матеріал тобі більш зрозумілий, якщо вчитель його пояснює за допомогою:»

На основі отриманих даних можемо стверджувати, що школярі прихильно сприймають будь-яку дослідницьку діяльність, їм цікаве проведення дослідів та експериментів на уроках під час пояснення нової теми або ж на етапі закріплення матеріалу.

Після опрацювання та аналізу результатів анкетування, що було здійснене серед учителів та учнів старших класів, можемо стверджувати, що особливо актуальними є заняття, на яких кожен учень зможе самостійно обрати, в якій послідовності буде відбуватися розкриття навчального матеріалу в межах навчального року. Важливою також є можливість самостійно добирати об'єкти вивчення, що передбачені програмою, наприклад теми або розділи.

У визначені резервні години може входити факультативний курс, де будуть проведені додаткові заняття для повторення, упорядкування та узагальнення матеріалу з предмету, а також для контролю та оцінювання знань учнів, що особливо важливо в період підготовки до ЗНО/НМТ.

3.3. Розробка робочої програми шкільного курсу "Географія" з урахуванням дослідницьких вмінь і навичок учнів 9 класів

Виходячи з отриманих результатів нами було розроблено робочу програму для 9 класу «Географія рідного краю» спрямовану на поглиблення базових знань. Основні поняття: «географічне краєзнавство», «своя місцевість», «рідний край». Визначення на картах географічного положення свого населеного пункту, району, області. Загальні відомості про територію рідного краю. Гімн та герб своєї області. Пошук інформації про свій населений пункт із мережі Інтернет. Геологія, рельєф, гірські породи та мінерали, корисні копалини. Характеристика промисловості, сільського господарства. Розвиток туризму, торгівлі, тощо. Аналіз інформації, зображеної на картах з різної тематики. Територія своєї місцевості на плані та карті. Геоінформаційні та сучасні навігаційні системи, тощо.

У межах програми було розроблено її мету і завдання, визначено зміст програми, здійснено календарно-тематичне планування, прописано форми та методи навчання, а також очікувані результати навчання.

Мета робочої програми полягає у становленні та розвитку особистості учня, усвідомлення ним індивідуальності, готовності до самовизначення; досягнення учнями планованих результатів: умінь, компетентностей, що визначаються особистісними, сімейними, суспільними, суспільними, державними потребами та можливостями учня індивідуальною освітньою траєкторією його розвитку.

Новизною програми, по відношенню до проведеної до теперішнього часу в школі роботи, спрямованої на формування дослідницьких вмінь і навичок, є орієнтованість пропонованого комплексу уроків на організацію та виконання навчальних проєктів у межах класно-урочної діяльності.

Унікальність програми полягає в тому, що проблеми розвитку дослідницьких вмінь і навичок вирішуються за допомогою активних методів навчання, а не в стандартній класно-урочній системі, з переважанням лекційної форми, що ставить завдання лекційної форми, що ставить школярів у ситуацію пасивного слухача.

Діяльність програми була спрямована на реалізацію таких завдань:

1. Пробудити інтерес школярів до предмета географії.
2. Прищепити учням навички самостійної діяльності в ухваленні рішень у різних навчальних, соціальних і життєвих ситуаціях.
3. Розвинути комунікативні навички, вміння аргументувати виконувану діяльність.
4. Розвинути вміння презентувати та відстоювати свою точку зору, вести діалог, поважати думку однокласників.
5. Створювати психолого-педагогічні умови для успішного засвоєння засвоєння програмового матеріалу з предмета географія.

Принципи реалізації програми:

1. Науковість;

2. Доступність;

3. Доцільність;

При проектуванні програми наголос робився на науково-методологічний підхід, який є методологічною основою освітнього стандарту - системно-діяльнісний [4; 3; 90], який передбачає створення умов для самостійного успішного засвоєння школярами нових знань, умінь, навичок, компетенцій, видів і способів освітньої діяльності.

Також цей підхід передбачає:

- формування готовності учнів до саморозвитку та безперервної освіти;

- проектування і конструювання розвивального освітнього середовища організації, що здійснює освітню діяльність;

- активну навчально-пізнавальну діяльність учнів;

- побудову освітньої діяльності з урахуванням індивідуальних, вікових, психологічних, фізіологічних особливостей учнів.

Програма містить систему практичних занять - експериментів, спрямованих на досягнення особистісних, метапредметних і предметних результатів.

Методичні особливості організації занять полягають у таких положеннях:

- Методи та прийоми, що реалізуються на заняттях, орієнтовані на самостійну практичну діяльність учнів, розвиток навичок самоконтролю і контролю, а також пізнавальної активності.

- Завдання мають навчальний і розвивальний характер. Більшу увагу приділяється самостійній роботі школярів.

- Заняття побудовані так, щоб один вид діяльності змінював інший.

Під час здійснення програми формуються такі здібності:

1. Рефлексивність;

2. Самостійна постановка мети і завдань у вирішенні проблемних ситуацій;

3. Планування;

4. Моделювання;

5. Ініціативність;
6. Комунікативність.

Структура та зміст програми

Програма складається з п'яти розділів, у кожному розділі застосовуються методи моделювання, спостереження, інтелект-карт і метод проєктів у кінці кожного розділу під час вивчення тем дисципліни.

Перед вивченням кожного розділу дітям дають коротку характеристику розділу, що вивчається, озвучуються теми розділу, розглядаються теми проєктів, запропонованих авторами програми, а також висуваються свої варіанти з даного навчального розділу предмета географія. На кожному наступному уроці розділу педагог коротко повідомляє матеріал параграфа, потім діти працюють у групах самостійно над завданнями навчальних проєктів. Після вивчення кожного розділу проводиться перевірка отриманих знань у вигляді зрізу знань і захист проєктів з даного розділу.

У межах уроку проводяться мініпроєкти за групової форми навчання, так звані наукові дослідницькі станції. Організація мініпроєкту на уроці обмежена часом. За 25 хвилин уроку учень, працюючи над мініпроєктом, проходить весь алгоритм проєктної діяльності: від наявності значущої проблеми до створення кінцевого продукту. Найскладніше в урочному мініпроєкті - це навчити дітей за короткий проміжок часу витягувати знання, яких бракує для розв'язання проблеми, тому часто пропоную учням тексти з готовою інформацією, де їм залишається лише виокремити із запропонованої інформації ту, яка необхідна за заданою темою. На початку кожного уроку проводиться фронтальне опитування попереднього досліджуваного матеріалу, далі учням пропонується визначити тему і мету уроку за допомогою навідних запитань, або ілюстрованого матеріалу. На кожному уроці діти працюють самостійно в групах за визначеними маршрутними листами дослідження, готують звітні листи, виступи груп. Наприкінці уроку проводиться презентація досліджуваного матеріалу. Далі проводиться рефлексія, обговорення

домашнього завдання, найчастіше це продовження проєкту у вигляді макетів, презентацій - тобто продукту навчального проєкту.

Можна виділити такі напрямки реалізації проєктів:

- 1) Екологія – наука XXI ст.: теоретичні засади й практичні здобутки.
- 2) Альтернативна енергетика моєї країни. Альтернативна енергетика - енергетика майбутнього!
- 3) Ми відповідальні за навколишній світ (глобальні екологічні проблеми, їх вплив на екологічний стан регіонів; вивчення екосередовища та його складових методами біоіндикації).
- 4) Перехід до збалансованого природокористування. Основні положення концепції збалансованого розвитку.
- 5) Перлини природи рідного дому (пошук відомостей про унікальні, цінні й цікаві об'єкти природного середовища рідного краю школярів
- 6) Принципи реалізації політики ресурсозбереження, використання відновлювальних джерел енергії.
- 7) Внутрішні води нашої області.
- 8) Світ природи й людини в історії мистецтва й культури (засади формування пізнання природи й місця в ній людини).

Також організовуючи урок із впровадженням мініпроєкту учням пропонувалася робота з використанням тексту, де необхідно перекладати текстову інформацію в графічну.

Для уроків розроблено індивідуальну карту захисту проєкту учня, де учень сам оцінює свою роботу за окремими етапами проєктування, а потім робота оцінюється педагогом.

Проєктна діяльність використовується на уроках географії, щоб навчити школярів самостійно мислити, знаходити та розв'язувати проблеми, залучаючи для цієї мети знання з різних галузей, формує вміння прогнозувати результати, розвиває вміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки [7], слідчі зв'язки [5]. Крім того, метод проєктів - це чудовий дидактичний інструмент для навчання дизайну, вміння знаходити розв'язання різних

проблем, які постійно виникають у житті людини, яка займає активну життєву позицію. Проектна діяльність сприяє формуванню нового типу учня, який має володіти прийомами цілеспрямованої інтелектуальної діяльності, готового до співпраці та взаємодії, наділеного досвідом самоосвіти.

Уявімо, як формувалися географічні поняття на прикладі проекту "Зникаючі рослини та тварини Буковини". Тема проекту: "Зникаючі рослини та тварини нашої місцевості". Зміст проекту: Щодня людина контактує з рослинами та тваринами, але не завжди замислюється про їхню кількість, життя, стан. Цей проект показує, наскільки важливо вивчати, знати тварин і рослин нашої місцевості.

Мета проекту: скласти буклет "Рослини та тварин нашого краю", познайомитися з географічними поняттями, попередньо зібравши та проаналізувавши необхідну інформацію.

Завдання проекту:

- Обрати найцікавіші розділи за темами;
- Знайти та проаналізувати потрібну інформацію для даного розділу;
- Зібрати знайдену інформацію та оформити результати роботи.

Основні географічні поняття: місцевість, червона книга, території, що охороняються.

Обладнання: ресурси інтернет, шкільна бібліотека, підручники з географії.

Етапи роботи над проектом:

1. Підготовчий етап. Метою цього етапу є включення учнів у метод проектної діяльності, мотивування на активну участь у проекті.

Зміст підготовчого етапу: виділити та обговорити питання, які пов'язані з подальшою підготовкою та подальшою реалізацією проекту, почати пошук необхідної літератури за темою проекту.

2. Практичний етап. Цей етап спрямований на формування інтересу до майбутньої діяльності. Зміст етапу: збір інформації у бібліотеці, пошук матеріалу в мережі Інтернет. Оформлення роботи.

3. Презентаційний етап. Мета: створити умови для розробки проєктного продукту. Зміст третього етапу: представлення проєктної роботи, публічний виступ. Рефлексія.

На заключному етапі дослідно-експериментальної роботи здійснювалася повторна діагностика рівня сформованості дослідницьких вмінь і навичок учнів, проводився порівняльний аналіз результатів констатувального та контрольного етапів дослідно-пошукової роботи.

3.4. Аналіз результативності впровадження авторської робочої програми шкільного курсу "Географія" у навчальний процес

Дослідна експериментальна робота проводилася в ОЗО Кіцманський ліцей. За результатами констатувального експерименту всі учні були поділені на дві групи: контрольну та експериментальну. В контрольну групу увійшли учні 9-Б класу (25 осіб), експериментальну групу склали учні 9-А класу (26 осіб).

Робота в експериментальному і контрольному класах будувалася з урахуванням психолого-педагогічних умов учнів, в умовах реалізації державного освітнього стандарту. На формувальному етапі дослідно-експериментальної роботи на основі даних теоретичної та методичної літератури, результатів констатувального експерименту для реалізації поставленої мети нами було розроблено авторську робочу програму з курсу географія для 9 класу, у якій за основу взято навчальний проєкт в умовах реалізації державних освітніх стандартів (додаток 8).

Дослідно-експериментальна робота реалізовувалася з 1 вересня 2022 року. Робота проходила в три етапи.

Перший етап експериментальної роботи - проведення первинної діагностики, (дані діагностики описані в другому пункті третього розділу);

Другий етап - реалізація навчальної програми «Географія рідного краю» та реалізація робочої програми з навчального предмета географія, що включає проєктні методи навчання (метод міні-проєктів);

Третій етап заключний - квітень - травень 2023 року, де проводилася повторна діагностика і висновки за результатами діяльності.

На першому етапі, у процесі констатувального експерименту, було виявлено вихідний рівень формування дослідницьких вмінь і навичок, за допомогою підібраних методик. (рис. 3.2., табл. 3.4). Усі учні мали досить низький рівень сформованості дослідницьких вмінь, навичок та компетенцій.

На другому, формувальному етапі експериментальної роботи було апробовано зміст роботи з розвитку дослідницьких вмінь і навичок учнів за допомогою впровадження авторської робочої програми. Проводилася робота з упровадження проєктної діяльності протягом навчального року з учнями 9-А класу.

Для оцінки проведеного нами експерименту за допомогою проєктної діяльності та визначення динаміки формування дослідницьких вмінь і навичок учнів ми провели контрольний етап експериментальної роботи.

Мета контрольного етапу роботи: виявити динаміку формування дослідницьких вмінь і навичок в учнів після реалізації програми з упровадження навчального проєкту на уроках географії.

Завдання:

1. Провести повторну діагностику рівня сформованості дослідницьких вмінь і навичок школярів.
2. Опрацювати отримані результати констатувального та контрольного етапів експериментальної роботи.
3. Порівняти результати констатувального та контрольного етапів, зробивши відповідні висновки.

Для того, щоб перевірити ефективність нашої експериментальної роботи, було проведено контрольне обстеження учнів. Методика контрольного обстеження збігалася з методикою констатувального етапу.

Використовувалися:

1. Діагностика тест-опитувальник "Розвиток інтелектуальних здібностей школяра".

2. Діагностика рівнів сформованості дослідницьких вмінь і навичок школярів".

3. Діагностика рівня пізнавальної активності учнів

4. Підсумкова робота з географії щодо виявлення дослідницьких вмінь і навичок.

Контрольний зріз проводився з тими самими дітьми, що й під час проведення констатувального етапу експерименту: в експериментальному класі, в якому навчання предмета географії проводилося з використанням розробленої програми педагога з включенням методу проєктів і в контрольному класі, де навчання географії проводилося в рамках звичайної освітньої програми без використання методу навчальних проєктів.

З метою перевірки ефективності моделі формування дослідницьких вмінь і навичок на заключному етапі експерименту було проведено повторне тестування за тими ж методиками. Підсумкова діагностика показала, що на заключному етапі експерименту контрольна та експериментальна групи не є подібними за рівнем розвитку дослідницьких вмінь і навичок. В експериментальній групі відбулися суттєві зміни показників сформованості дослідницьких вмінь і навичок, у той час як у контрольній групі показники змінилися незначно.

Ми провели діагностику рівнів сформованості дослідницьких вмінь і навичок школярів. Мета проведення діагностики: порівняти рівень дослідницьких вмінь і навичок школярів. Аналізуючи дані вторинної діагностики ми склали зведені діаграми рівнів сформованості дослідницьких вмінь і навичок учнів 9-х класів (рис. 3.7 та 3.8.).

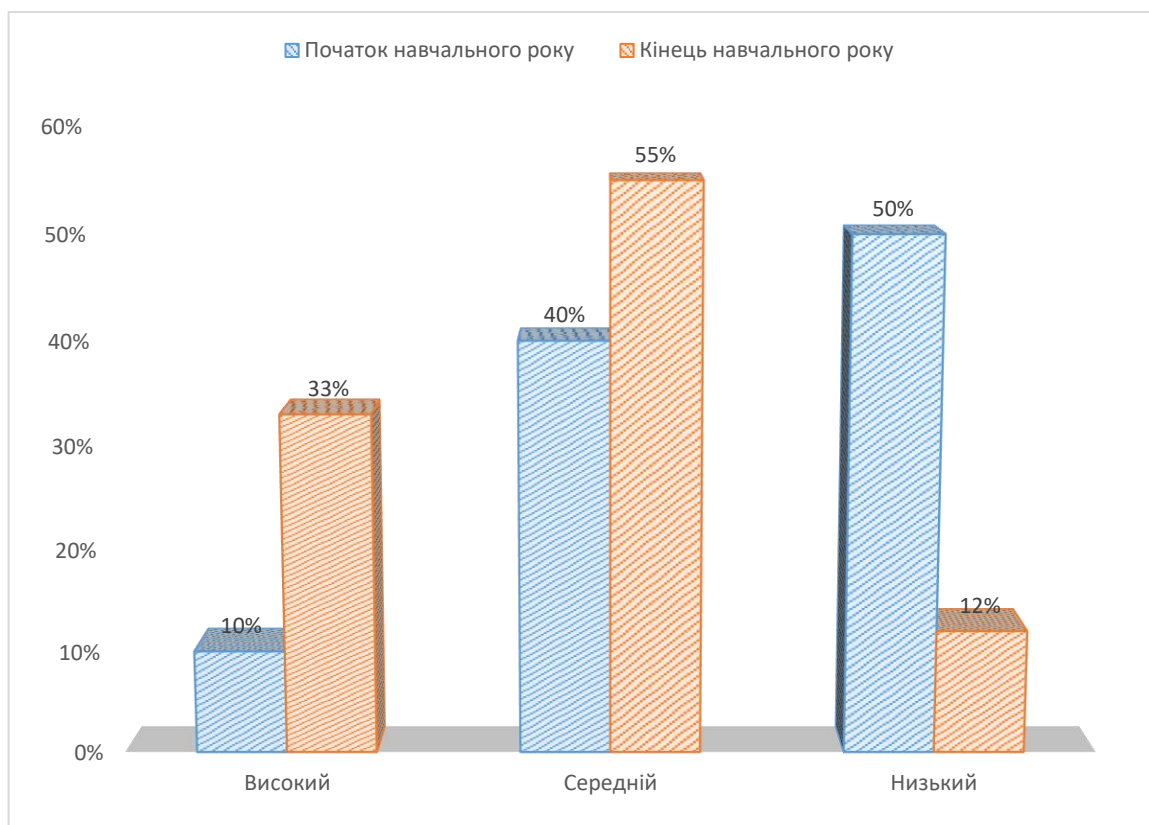


Рис. 3.7. Діагностика рівнів сформованості дослідницьких вмінь і навичок в учнів 9-А класу (експериментального)

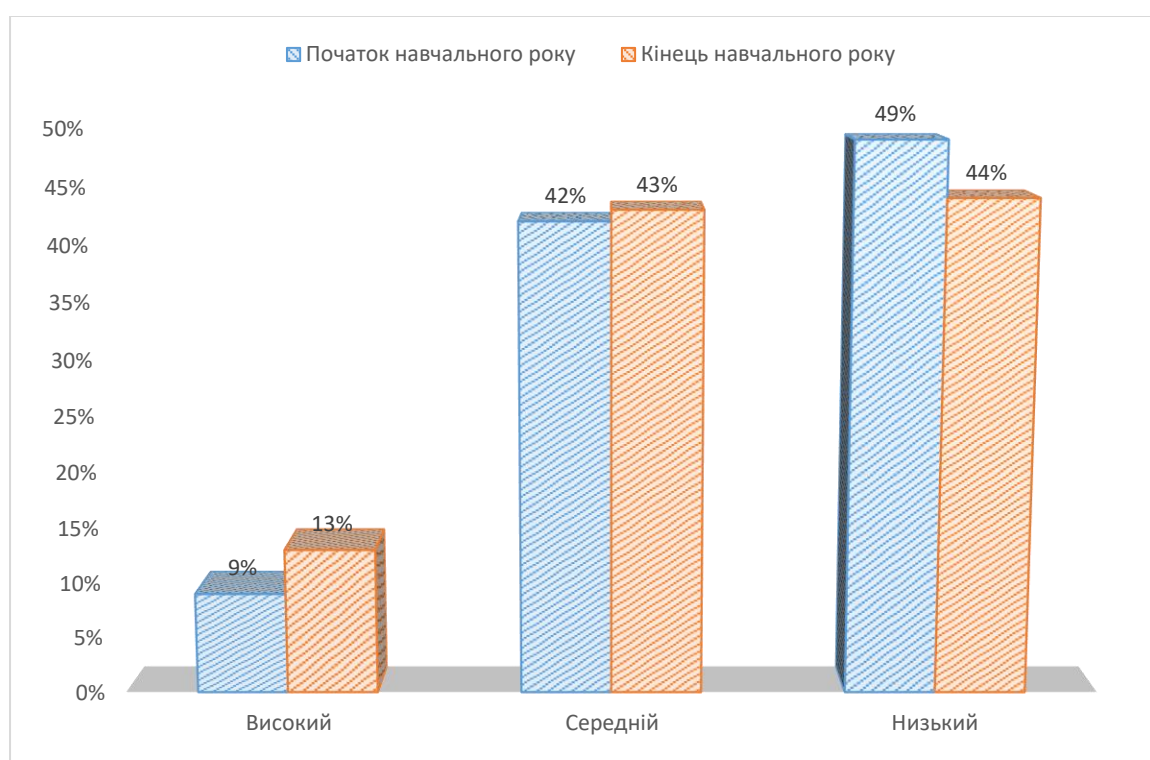


Рис. 3.8. Діагностика рівнів сформованості дослідницьких вмінь і навичок в учнів 9-Б класу (контрольного)

Аналізуючи дані, відображені на рис.3.7 та 3.8, можна зробити висновок, що більша частина учнів експериментального класу після проведення експериментального дослідження в експериментальній групі стали володіти високим і середнім рівнем сформованості дослідницьких вмінь і навичок. У контрольному класі аналогічні дані зазнали незначних змін.

Оскільки дослідницька діяльність напряду пов'язана з рівнем пізнавальної активності учнів - готовністю і прагненням до енергійного оволодіння знаннями, нами також була проведена діагностика "Рівень пізнавальної активності учнів". Мета проведення діагностики: порівняти рівень пізнавальної активності школярів контрольної та експериментальної груп. За результатами вторинної діагностики складено рейтинг пізнавальної активності школярів, результати якого відображено в таблиці 3.5.

Таблиця 3.5.

Рейтинг рівня пізнавальної активності

№	Рівень	Контрольний клас		Експериментальний клас	
		До дослідження	Після звичних уроків	До дослідження	Після впровадження програми
1.	Високий	10%	15%	10%	35%
2.	Середній	40%	41%	40%	53%
3.	Низький	50%	44%	50%	12%

Аналізуючи дані таблиці, можна констатувати, що в експериментальному класі пізнавальна активність стала вищою, майже всі діти стали більш зацікавлені предметом географія.

Отже, здебільшого у школярів до реалізації робочої програми переважала низька та середня пізнавальна активність, причому в обох класах (експериментальному та контрольному). Після реалізації програми низька пізнавальна активність в експериментальній групі суттєво знизилась.

Аналізуючи результати діагностики після реалізації програми можна зробити висновок про її результативність.

Висновки до розділу III

У третьому розділі роботи представлено результати експериментального впровадження методики організації дослідницької діяльності на уроках географії в 9-х класах. Проведені дослідження підтвердили, що використання запропонованих завдань та підходів сприяє значному підвищенню рівня знань та навичок учнів.

Здійснений контрольний зріз показав, що учні експериментальної групи продемонстрували вищі результати в порівнянні з контрольною групою. Вони краще засвоїли матеріал, виявили вміння працювати з картографічними матеріалами, аналізувати просторові дані та застосовувати геоінформаційні технології.

Використання повторного тестування дозволило оцінити динаміку змін у рівні знань і практичних навичок учнів. Підсумки експерименту свідчать про ефективність інтеграції дослідницьких завдань у навчальний процес та підтверджують доцільність застосування запропонованої методики. Це дозволяє рекомендувати розроблені підходи для ширшого впровадження у шкільну практику.

ВИСНОВКИ

1. У результаті теоретичного аналізу встановлено, що дослідницька діяльність є важливим компонентом навчання географії, який сприяє формуванню критичного мислення, пізнавальної активності, самостійності та практичних умінь учнів. Це відповідає вимогам компетентнісного підходу, що передбачає інтеграцію знань з різних галузей та розвиток навичок, необхідних для сучасного суспільства.

2. Визначено, що використання сучасних технологій, зокрема геоінформаційних систем (ГІС), інтерактивних карт та цифрових баз даних, значно розширює можливості для організації дослідницької діяльності. Ці інструменти дозволяють учням візуалізувати просторові процеси, аналізувати дані та знаходити нові зв'язки між явищами, що робить навчання більш практичним і цікавим.

3. Розроблено методичку організації дослідницької діяльності на уроках географії для учнів 9-х класів, яка враховує вікові особливості школярів, їхній рівень знань та технічні можливості навчального закладу. Вона включає інтерактивні завдання, роботу з картами, аналіз статистичних даних і виконання міні-досліджень, що сприяє активізації пізнавальної діяльності учнів.

4. Застосування практичних завдань, орієнтованих на використання геоінформаційних технологій, сприяло не лише засвоєнню навчального матеріалу, але й формуванню у школярів навичок самостійного пошуку інформації, її аналізу та узагальнення. Це підвищило мотивацію учнів до вивчення географії та покращило їхню загальну успішність.

5. Дослідна експериментальна робота була реалізована протягом року шляхом розробки та впровадження робочої програми шкільного курсу "Географія" з урахуванням дослідницьких вмінь і навичок учнів 9 класів. У межах програми було розроблено її мету і завдання, визначено зміст програми,

здійснено календарно-тематичне планування, прописано форми та методи навчання, а також очікувані результати навчання.

6. Результати експериментального впровадження показали, що учні експериментальної групи досягли значно кращих результатів порівняно з контрольною групою. Вони виявили високий рівень засвоєння матеріалу, вміння застосовувати отримані знання для вирішення практичних завдань, а також навички роботи з картографічними і геоінформаційними матеріалами.

7. Повторне тестування дозволило підтвердити якість та глибину засвоєння знань учнями експериментальної групи. Аналіз динаміки їхніх успіхів свідчить про ефективність запропонованої методики, яка забезпечила не лише підвищення рівня знань, але й розвиток практичних дослідницьких компетентностей.

8. Розроблені підходи до організації дослідницької діяльності можуть бути рекомендовані для впровадження в освітній процес шкіл. Вони мають потенціал для адаптації на інших рівнях освіти, зокрема у старших класах або навіть у позашкільній освіті, що сприятиме інтеграції сучасних технологій у навчальний процес і підвищенню якості географічної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І.Д. Виховання особистості: навчальний посібник / 7-е вид., перероб. і доп. Київ: Либідь, 2018. 848 с.
2. Бобилев Д. Є., Барабан К. О., Савіцька А. В. Факультативний курс Задачі оптимізації для учнів 10-11 класів в рамках концепції STEM-освіти. Наукові записки [Центрально-українського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]. Сер.: Педагогічні науки. 2018. 168. С. 34-38.
3. Бойко Н.О. Формування в учнів потреби в знаннях як основи їх пізнавального інтересу // Засоби навчальної та науково-дослідницької роботи. – Харків: ХДПІ ім. Г.С. Сковороди, 1998. С.128–131.
4. Будник О.Б. Вивчення соціально-комунікативної готовності майбутніх фахівців до соціально-педагогічної діяльності. Вісник Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. 2019. URL: https://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp161/budnik_o.b..pdf.
5. Бургун І. В. Модель розвитку навчально-пізнавальних компетенцій учнів. Збірник наукових праць Sworld. Вип. 2. Том 14. Одеса : Купрієнко, 2013. С. 66-74.
6. Варакута О. А. Інноваційні технології у формуванні професійної компетентності майбутнього вчителя географії. Історія української географії та картографії. Частина І: Збірник матеріалів четвертої міжнародної наукової конференції, присвяченої 110-літньому ювілею професора Володимира Кубійовича. Тернопіль, 18-19 листопада 2010 р. Тернопіль, 2010. С. 184-187.
7. Васьківська Г.О. Роль і значення методології пізнання у процесі формування системи знань в учнів старшої школи. Наукові записки [Ніжинського держ. ун-ту ім. Миколи Гоголя]. Серія «Психолого-педагогічні науки». 2012. № 5. С. 30–35.

8. Вербицький В.В. Дослідницька компетентність старшокласників як засіб формування особистості. Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал : матеріали звіт. наук.-практ. конф. Ін-ту проблем виховання НАПН України за 2011 рік / [За ред. О. В. Сухомлинської, І. Д. Бега, Г. П. Пустовіта, О. В. Мельника ; літ. ред. І. П. Білоцерківець]. Івано-Франківськ : Типовіт, 2012. Вип. 2. С. 43-47.
9. Географія. Програми для 6 – 9 класів ЗНЗ. Освітній портал «Освіта.Уа». 2017. URL: <https://osvita.ua/school/program/program-5-9/56127/>
10. Головань М. С., Яценко В. В. Сутність та зміст поняття «дослідницька компетентність». Теорія та методика навчання фундаментальних дисциплін у вищій школі, 2012. №7. С. 55-62.
11. Граб О.М. Застосування мобільних технологій на уроках математики // Новітні інформаційно-комунікаційні технології у навчальному процесі: актуальні проблеми. 2017. URL: <http://elar.ippo.edu.te.ua:8080/bitstream/123456789/4779/1/Hrab.pdf>
12. Грозан С. Методологічні підходи до визначення сутності та змісту поняття «дослідницька компетентність». Наукові записки/Ред кол.: ВВ Радул, СП Величко та ін. Випуск 141. Частина І. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2015. 200 с. (Серія: Педагогічні науки), 2015. С.71-77.
13. Гуревич Р.С., Кадемія М.Ю. Інформаційно-телекомунікаційні технології в навчальному процесі та наукових дослідженнях : навчальний посібник. Київ : “Освіта України”, 2006. 320 с.
14. Гуржій А.М. Електронні освітні ресурси як основа сучасного навчального середовища загальноосвітніх навчальних закладів / А. М. Гуржій, В. В. Лапінський. Інформаційні технології в освіті. 2013. Вип. 15. - С. 30-37. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/itvo_2013_15_5.
15. Державний стандарт базової та повної загальної середньої освіти. URL: www.mon.gov.ua

16. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: підручник, 3-тє видання, виправлене. Київ: Академвидав, 2015. 352 с.
17. Довгань Г.Д. Інтерактивні технології на уроках географії. Х.: Вид. група «Основа», 2005.
18. Золотарьова Г.М. Інноваційна педагогічна діяльність як рушійна сила розвитку науки та освіти України. Наукові записки кафедри педагогіки: [збірн. наукових статей]. Харків. 2010. С. 79-86.
19. Інтерактивні методи навчання. Освітній портал «Педрада». <https://www.pedrada.com.ua/article/2316-interaktyvni-metody>
20. Кадемія М. Ю. Сучасні педагогічні технології навчання дорослих / М. Ю. Кадемія // Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія. 2014. № 2. С. 11-17. Режим доступу: <http://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/8347>
21. Корнеєв В.П. Методичні засади розвитку пізнавальних інтересів учнів основної школи в процесі вивчення географії: автореф. дис. на здобуття 104 наук. ступеня доктора пед. наук: спец. 13.00.02 / В. П. Корнеєв. К., 1996. 58 с.
22. Корнеєв В.П. Технології в навчанні географії. Х.: Вид. група «Основа». 2004.
23. Крилова, О.В. Використання інтерактивних карт : Методичні рекомендації по роботі з інтерактивними наочними засобами з географії / О. В. Крилова, А. И. Крилов, П.А. Корнієнко. К. : Дрофа, 2007. 150 с.
24. Лаврук М.М. Методика навчання географії: практична і самостійна робота студентів: навчально-методичний посібник / М. М. Лаврук. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2015. 136 с.
25. Малая О.І. Інтерактивні та ігрові форми навчання на уроках географії // Географія, краєзнавство, туризм, 2002. № 3
26. Мар'яненко Л.В. Роль пізнавальної активності та інших особистісних чинників в розвитку пізнавальної діяльності учнів різного шкільного віку // Психолого-педагогічні умови розвитку особистісної активності

- в освітньому просторі: Моногр. / С.Д. Максименко [та ін.]; Ін т психології ім. Г.С. Костюка АПН України. К.: Інформаційно аналітичне агенство, 2008. С.307
27. Мельник В. В. Інтерація в освітньому процесі: технологія організації. Управління школою. 2006. № 13. С. 15–34.
 28. Методика навчання природознавства в старшій школі: методичний посібник / [К.Ж. Гуз, О.С. Гринюк, В.Р. Ільченко та ін.]. К.: ТОВ «КОНВІ ПРІНТ», 2018. 192 с. URL: http://lib.iitta.gov.ua/712646/1/18_12_Nature_High_School_70x100_116_192.pdf
 29. Михайлишин Р. Професійна готовність педагога до інноваційної діяльності: якісний аспект. Вісник Львівського університету. Серія педагогічна. 2016. Вип. 31. С. 11-18
 30. Назаренко Т.Г. Методика навчання географії України в загальноосвітніх навчальних закладах: ВГ «Основа», 2016. 112 с.
 31. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки.: URL: <http://www.mon.gov.ua/images/files/news/12/05/4455.pdf>
 32. Новенко Д.В. Про нові технології у викладанні географії .// Географія в школі. 1999. № 7.
 33. Осмолівський А., Василенко Л. Від навчального проекту до соціальної самореалізації особистості. – Шлях освіти. 2001.
 34. Острицький В.Г. Формування в учнів умінь планувати експеримент при проведенні дослідів. Вісник Чернігівського держ. пед. ун-ту імені Т.Г. Шевченка. Чернігів : ЧДПУ, 2002. Вип. 13. С.112-115.
 35. Падалко О. В. Сучасний урок: інтерактивні технології навчання / О.В. Падалко. Географія. 2015. № 11 (279). URL: <http://journal.osnova.com.ua/article/50628>.
 36. Паламарчук В.Ф. Інноваційні процеси в педагогіці. К.: Освіта.1994.
 37. Педагогічні технології в підготовці вчителів: навч. посіб. / І.Ф. Прокопенко, О. М. Іонова, В. І. Євдокимов [та ін.]; Харк. нац. пед. ун-т

- імені Г. С. Сковороди; за ред. І.Ф. Прокопенка. Харків: ХНПУ, 2018. 457 с.
38. Пехота, О.М., Кіктенко, А.З., Любарська, О.М. (2001). Освітні технології: навч.- метод. посіб. К. А.С.К., 256.
 39. Пометун О. І. Інтерактивні технології: теорія і методика / О.І. Пометун, Н.С. Побірченко, Г. І. Коберник, О. А. Комар. Умань-Київ: УДПУ, 2008. 94 с.
 40. Пометун О., Пироженко О. Інтерактивні технології навчання: теорія і практика. Київ: Просвіта, 2002. 136 с.
 41. Про затвердження Навчальної програми для загальноосвітніх навчальних закладів «Географія (6 – 9 класи)»: Наказ Міністерства освіти і науки України від 07 червня 2017 р. № 804. URL: <https://mon.gov.ua/ua>.
 42. Сергеева В. Педагогічна комунікативна взаємодія в системі «учитель – учні» та її виховна цінність в умовах спільної творчої діяльності. Педагогічний часопис Волині. 2015. №5. С. 57–63.
 43. Смаковський Ю. В. Педагогічна культура вчителя як наукова проблема. Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки. 2016. № 2 (12). С. 290–294.
 44. Смірнова І. Інтерактивні технології як засіб активізації навчально-пізнавальної діяльності учнів на уроках географії. Рідна школа. 2014. № 10. С. 56–59.

ДОДАТКИ

Додаток А

АНКЕТА для викладачів географії ЗЗСО «Моя готовність як педагога загальноосвітнього закладу використовувати інтерактивні технології навчання в освітньому процесі під час викладання шкільного курсу географії»

Шановні колеги! У Вас є можливість взяти участь в опитуванні, ціллю якого є виявлення бажання та готовності сучасних вчителів географії ЗЗСО під час викладання шкільного курсу географії до використання у своїй діяльності інтерактивних технологій навчання. Пропонуємо Вам 12 запитань та варіанти відповідей. Біля відповіді, яка найбільше Вам відгукується, поставте «+» або «√», або вкажіть свою власну відповідь.

ПІБ	_____
Вік	_____
Стать	_____
Стаж роботи	_____
Посада	_____

1. Чи є у Вас зацікавлення у застосуванні сучасних педагогічних інновацій у сфері загальної середньої освіти?

- а). Так, звісно.
- б). Деколи.
- в). Ні, немає.

2. Чи вважаєте Ви свій рівень знань про сучасні інноваційні технології та методики навчання і розвитку учнів достатнім?

- а). Так, звісно.
- б). В певній мірі.
- в). ні.

3. Чи вивчали Ви прогресивний світовий або вітчизняний педагогічний досвід використання педагогічних інноваційних технологій на уроках географії?

а). Так, звісно.

б). Деколи.

в). ні не цікавлюся.

4. Чи маєте Ви досвід творчого та ефективного використання інтерактивних технологій навчання під час проведення уроків географії?

а). Так, звісно.

б). В певній мірі.

в). Ні, не маю.

5. Які інтерактивні технології та методики роботи з учнями Ви використовуєте в освітньому процесі у закладі загальної середньої освіти?

1. _____

2. _____

3. _____

4. _____

5. _____

6. Якому інтерактивному методу навчання учнів Ви віддаєте перевагу на уроках географії, у позаурочній діяльності? Чому?

7. Як Ви вважаєте, які основні переваги застосування інтерактивних технологій навчання під час вивчення шкільного курсу географії?

1. _____
2. _____
3. _____
4. _____

8. Як Ви вважаєте, які основні недоліки у використанні інтерактивних технологій навчання на уроках географії?

1. _____
2. _____
3. _____
4. _____
5. _____

9. Які професійні якості, на Вашу думку, повинені бути притаманні сучасному педагогу?

1. _____
2. _____
3. _____
4. _____
5. _____

10. Чи вважаєте Ви важливим професійний розвиток у напрямку впровадження педагогічних інновацій в освітній процес?

- а) Так, безумовно.
- б) Частково.
- в) Ні, не вважаю.

11. Чи оцінюєте Ви свою готовність до використання інтерактивних технологій навчання як достатню?

- а) Так, повністю готовий(а).
- б) Частково готовий(а).

в) Ні, рівень готовності недостатній.

12. Якими з методичних заходів можливе вдосконалення Вашої інноваційної компетентності, які з них Ви вважаєте найбільш доцільними та ефективними в контексті застосування інтерактивних технологій на уроках географії?

а) _____

б) Не бачу доцільності в застосуванні методичних заходів;

в) Я не відвідую і не зацікавлена в участі в методичних заходах для педагогічних працівників.

Дякуємо!

Додаток Б

Анкетування педагогів

Шановні педагоги! Візьміть, будь-ласка участь в анкетуванні для нашого дослідження! Анкети анонімні!

Питання	Варіанти відповідей	Відповідь
1. Чи використовуєте у педагогічній діяльності науково-дослідницьку діяльність?	Так, на уроках	
	так, після уроків	
	так, на уроках та у позаурочний час	
	Не використовую	
2. Які фактори перешкоджають реалізації науково-дослідницькій діяльності?	організаційні питання	
	недостатньо навичок для даної діяльності	
	додатковий час, необхідний для підготовки вчителя	
	додатковий час, необхідний для підготовки учнів	
	відсутність відповідної літератури	
	велике навантаження учнів	
3. Які види науково-дослідницької діяльності використовуєте на уроках?	проблемно-абстрактне дослідження (аналіз на основі порівняння інформації з різних джерел)	
	аналітичні та систематизуючі дослідження (спостереження, фіксація, аналіз, синтез, систематизація вивченого, процеси та явища)	

	діагностичні та прогностичні дослідження (вивчення, моніторинг, інтерпретація та прогнозування якості та кількісні зміни вивчені системи, явища, процеси)	
	винахідливі та раціональні (удосконалення, проектування та створення пристроїв, механізмів, пристроїв, моделей тощо)	
	Експериментальні дослідження діяльності (включає перевірку гіпотез) дизайн та пошук діяльності	
	описові дослідження	
4. Яка мета організації реалізації науково-дослідницької діяльності?	пошук талановитих учнів	
	конкурс на відбір творів для участі у олімпіадах	
	навчання учнів вирішувати наукові проблеми	
	набуття досвіду учнями керувати шкільними науковими проектами	
	інше	
5. Який основний критерій оцінки реалізації науково-дослідницької діяльності?	Формування знання	
	особистісний розвиток учнів шляхом їхнього залучення до досліджень та науки	
	реалізація проектів	
	отримання суспільно-значимої оцінки за науковий	
	інше	
6. Виберіть найбільш об'єктивні методи науково-дослідницької діяльності учнів?	ознайомлення з науковою літературою та аналіз (форми остаточної звітності: реферат, доповідь, презентація)	
	соціометричні дослідження (соціологічні опитування, інтерв'ю та	

	їх обробка)	
	експериментальні дослідження та експерименти (включаючи обробку даних)	
	формулювання власних гіпотез, теоретичне обґрунтування проблем, теорій, завдань з подальшою їхньою презентацією учнівських ідей	
	інше	